Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 136 (10733) 1978 чылдың июнь 10, суббота

1925 чылда үндезилеттинген

Өртээ 2 көп.

НААДЫМГА УТКУШТУР

Көдээниң ажыл-ишчилери! Социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш улам шалыпчы ажылдаалыңар!

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

Улуг-Хем районда «Найырал» совхоз Кара-Тал салбырында өшкү өстүрер бригаданы тускайлаан. Өшкү кадарчылары кышты хүр ажып, малдың продуктулуун көвүдедир, ооң чаш төлүн менди камгалап алыр дээш кызымак ажылдааннар.

Совхозтуң өшкү бригадазында 23 кодан быжыглаттынган. Бригада кыргылданы чедиишкинниг дооскан. Бүгү баштан 4100 килограмм дүктү алган. Өшкү дүгүн күрүнеге садар талазы-биле хүлээлге 111 хуу күүсеттинген.

Өшкү кадарчыларының аразында мурнакчылар хөй. Кадарчы Валерий Хүргүл-оол бир баштан 750 грамм дүк алган. Ынчаарга Дадыл-оол Шартанай—114, Серен-Доржу Мандараа—112 анайны чүс башка онаалтыр камгалап алган.

Д. АРАКЧАА.

ЧЫЛ БҮРҮДЕ

Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» совхозунуң Шегетейде № 3 хойжу бригадазының хоочун малчыннары Мөңгүн-оол Намы биле Өртен Иргит чыл бүрүде эки көргүзүглерни чедип ап, кызымаккай ажылдап келгеннер. Эрткен чылын олар 100 хойга онаалтыр 90 хураганы камгалап алган. Бо чылдың кыжы берге эрткен-даа болза, дуржулгалыг малчыннар төрүүр 100 хойга онаалтыр 90 ажыг хураганы менди доруктурган.

Район Советиниң депутады Ө. Иргит, коммунист М. Намы олар кадарган коданын чайгы семиртилгеже киирген, оңгу беш чылдың үшкү шалыпчы чылының планнарын, социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир база республиканың малчыннар Наадымынга киржир эрге дээш бедиткен хүлээлгелерни алган, ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

Л. ДОНГАК,
хойжу.

ХӨЙ ПРОДУКЦИЯНЫ АЛЫР ДЭЭШ

Оңгу беш чылдың үшкү шалыпчы чылында «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырының тараажылары болгаш механизаторлары көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн элбедир, бир гектардан 10 центнер, суггаттыг черлерден 16 центнер тараа дүжүдүн, кукурузаның 175 центнер ногаан массазын алыр деп сорулга салган.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазынга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк районнарынга аян-чоруунуң үезинде чугааларынга соруктуг киирген механизаторлар болгаш тараажылар часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чорудуп, эрте чажар культураларның тарылгазын дооскан.

Амгы үеде кукуруза тарыыр шөлдерниң суггарылгазы, оларга үрезин чаштырары үргүлчүлеп турар. Хорум-Даг көдээ Совединиң депутады тракторист Маадыр-оол Моңгуш кукуруза чаштырар агрегатты билдилиг башкарып. Хола-Хараган деп черде 230 га кукурузаны тараан. Арткан 120 га кукурузаны Доң-Терек бугазының шөлдеринге чаштырар. Ол шөлдү дуржулгалыг тараажы Д. Моңгуштуң звенозу суггарып турар. Звено суггаттыг черден элбек дүжүттү алыр дээш Бегзи Моңгуштуң звенозун социалистиг чарышка кыйгырган. Суггатчылардан Екатерина Ооржак, Байыр-оол Ондар, Кама Моңгуш олар шудургу ажылдап, хүн нормазын 105-115 хуу күүседип турарлар. Кукуруза шөлдерин суггарарын Д. Моңгушка удурткан 16 суггатчы чорудуп турар.

• • •

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң Кызыл-Хадың бригадазында 490 га черде кукурузаны тараан. Ооң га бүрүзүнден 170 центнер ногаан массаны алыры көрдүнген. Совхоз аңаа кукурузадан аңгыда 130 га черге картофельди олуртуп, га бүрүзүнден 100 центнер дүжүттү ажаап алырын планнап турар. Бо шөлдү суггарып белеткээринге 18 суггатчы киржип, эки шынарлыг ажылдааннар. Бо хүннерде картофель олуртулгазында ажылдап турар дөрт трактор агрегаттары 90 ажыг гектар черде картофельди олурткан. Эштер С. Донгак, Б. Моңгуш онза кызымаккай ажылдап, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

М. СЕВЕН.

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунуң хойжузу Кертик Намчыловна Ооржак 20 чыл дургузунда нииттиниң малын малдап, ооң баш санын көвүдедиринге бодунуң үлүг-хуузун киирип келген. К. Ооржак бо чылын төрүүр 420 хоюндан 390 хураганы алган.

Амгы үеде малчын хой кыргылдазын эрттиргеш, малдың чайгы семиртилгезин, келир кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын чорудуп, удавас болур Наадымга эки белектерлиг ужуражыр дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: К. Ооржак.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

ПРОДУКЦИЯ БҮДҮРЕРИНИҢ ЧЫЛ ПЛАНЫНЫҢ КҮҮСЕЛДЕЗИ

(Июнь 1-де медээ-биле)

Районнар	Эът		Сүт	
	дириг деңзизи тонна-биле	хуу-биле	тонна-биле	хуу-биле
Бай-Тайга	163,7	10,1	193,2	34,6
Мөңгүн-Тайга	12,9	1,8	—	—
Барыын-Хемчик	221,0	20,0	495,0	40,8
Өвүр	87,0	8,2	56,4	33,4
Чөөн-Хемчик	336,2	10,7	1293,8	33,4
Улуг-Хем	443,2	13,0	1562,6	31,3
Таңды	834,0	27,5	2382,6	33,9
Бии-Хем	661,2	27,6	2621,7	35,6
Тожу	128,5	33,8	68,1	22,4
Каа-Хем	579,6	20,9	1635,9	36,2
Тес-Хем	152,5	9,8	208,2	39,7
Эрзин	153,8	10,6	157,7	32,4
Кызыл	291,9	15,3	1037,4	31,9
Республика	4065,5	16,5	11722,6	34,2

Республика эрткен чылдың бо үезинде 11591,8 тонна сүттү бүдүрген турган болза, бо чылын 11722,6 тоннаны бүдүрген азы 1,1 хуу өскен. Сүт бүдүрериниң талазы-биле Тес-Хем, Бай-Тайга, Өвүр, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары эки ажылдаан. Эът бүдүрериниң талазы-биле Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнарның совхозтарының чедир ажылдавааны-биле нийти эът бүдүрүлгези бо чылын эрткен чылдаазындан куду болган.

Күрүнеге сүт садарының планы 1978 чылда эрткен чылдың бо үезиниң деңнелинден 2,1 хуу, мал садарының — 19,6 хуу өскен. Бо талазы-биле Өвүр, Тожу, Эрзин, Бай-Тайга, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары эки көргүзүглерни чедип алган. Тожу, Таңды, Улуг-Хем районнар күрүнеге хөй малды саткан.

Ооң-биле чергелештир Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарның ажыл-агыйлары күрүнеге мал садарының планын үзүп, ону эрткен чылдың деңнелинден ораңчок кудулаткан.

Удавас болур Наадымга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле ужуражыр төлээде, сүт, эът бүдүрер, ону күрүнеге садар талазы-биле ажылда четпестерни чайладып, чартык чыл планын чедиишкинниг күүседир дээш тодаргай хемчеглерни алыры—хүнүнүң чугула сорулгаларының бирээзи.

Рейд

АЖЫЛ-АГЫЙЛАРДА АҢГЫ-АҢГЫ

Бай-Тайганы колдуунда-ла хой ажылдыг район деп чугаалап болур. Ам районда хойнуң болгаш өшкүнүң баш саны 98.411 чедип турар. Хойжулар оңгу беш чылдың үшкү, шалыпчы чылында улам-на күжениишкинниг ажылдаар, бедик көргүзүглерни чедип алыр деп шиитпирлээн.

Ам бо хүннерде хой ажылында эң чугула кампания—кыргылда эгелеп турар. Хойжуларның чыл дургузунда чорудуп келген чымыштыг ажылының түңнелин үндүрер кыргылдага Бай-Тайганың ажыл-агыйлары канчаар белеткенгенин, ону канчаар эгелээнин хынап көөрү-биле «Шын» солуннуң редакциязы каттышкан рейдини чоруткан.

«МУРНАКЧЫ» — МУРНУНДА

«Мурнакчы»—кыргыыр хойнуң санының талазы-биле районда үшкү черде: 11.307 баш хойну, 6500 ажыг хураганы кыргылдага киирер, 36 тонна дүктү дужаар. Бо ажыл-агый кыргылда кампаниязын чедиишкинниг эрттирер, дүктүң чидириин болдурбас, күрүнеге дүк садар планын ажыр күүседир дээш, ынак белеткенген. Кыргылда пунктузун дериг, септеп кылганы эки. Электриктиг 48 машиналыг агрегаттарны тургускан. Кыргылдага киржир 50 кижини четчелээн. Дүктү савалап, боодалдаар материалды районнуң белеткел конторазындан четчири-биле алган. Бир пресстиг, ону дуржулгалыг кижи башкарып турар. Класстакчылары база четчир.

Кыргылда пунктузунуң чанында түр столоваяны ажыткан. Кыргыкчылар аңаа хүнде ийи катап чемненир. Улустуң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Пунктуву лозуң, плакат-биле шимээн. Чарыштың негелдезин база тодараткан. Ооң түңнелин чеди хонуктап үндүрерин баш удур көрген.

Кыргаан дүктү ол хүн дораан-на класстап, сорттааш, пресске улуг боодалдар кылдыр тырааш, маркаларын тускай кижи чараштыр бижип, боодалдарны чурум-чыскаалдыг кылдыр салып турар.

Пунктунуң чанында хой чуур черни белеткээн. Кыргаан хойларны ол-ла хүн аңаа чуп чорудуп турар.

Бүгү чүвени баш удур ынак белеткеп, күш-ажылды мергежилдиг организастааны баштайгы хүннерде-ле чогумчалыг түңнелди берген. Июнь 6-дан бээр хойну ында массалыг кыргып эгелээн. Амдыызында дүгү хозаан хойлуг коданнарны шилип эккеп, кыргып турар. Ол хиреде-ле баштайгы каш хүнде безин 1000 ажыг хойну кыргааш, 1200 кг дүктү савалаан.

БАШТАЙГЫ ХҮНДЕ

«Тээли» совхоз — районда эң-не хой дүк дужаар ажыл-агый. Оон аңгыда, совхоз оңгу беш чылдың эрткен ийи чылында күрүнеге дүк дужаар планын күүсетпейн, өрелиг болуп келген. Кыргыыр хою 14 муң ажыг, хураган 6000 хире. Дужаар дүгүнүң планы— 55 тонна. Чогум-на бо ажыл-агый хой кыргылдазынга ынак белеткенир, грамм дүк бүрүзү дээш шиитпирлиг демиселди чорудар болгу дег. А херек кырында байдал ындыг эвес.

Совхозтуң Кызыл-Даг салбырында 24 хачылыг агрегат турар кыргылда пунктузу бар. Аңаа хыналда кылган хүнге чедир чаңгыс-даа электриктиг хачыны азып белеткевээн болган. Пунктуда кыргаан дүк салыптар хире хостуг чер безин чок. Дүктү аңаа сорттавас, Тээлиже чүдүрүп чорудар дээш, дүк салыр чер безин белеткеп албаан. Ындыг болганда дүктүң өдек, довураккa боражыры, ак, каразы холужары чайлаш чок. Оон эки шынарлыг дүк алыры берге.

Төрээн чуртка — хөй дүктү

Ажыл-агыйның «Найырал» салбырында база бир кыргылда пунктузу бар. Ында хойларны аралап кыргыырын эгелей берген. Ынчалзажок белеткел чогу баштайгы хүннерде-ле илерээн.

Хойну дүрген арга-биле кыргып билир кижилер кыргыкчылар аразында ховар. Пунктуда 27 хачының 20-зи ажылдап турар. Кыргылданың баштайгы ийи хүнүнде доңгүп-ле 100-100 хой кыргып үндүрген. Кыргып турарының шынары багай: дүктү дески эвес, үндүрүк-киирик кылдыр кыргып, хойнуң кежин балыглап кезип турар. Электриктиг хачы-биле кыргып билбес кижилер ону октапкаш, аңаа хачы-биле кыргыырынче шилчип турар.

Бо пунктуда дүк класстап, сорттаар кижи-даа, дүк тырып боодалдаар пресс-даа чок. Кыргыттынган дүктү холуштур бөле салгаш, шоодайлап турар.

Ажылдаан улуска аъш-чем белеткеп бээр столовая база чок. Ында эрги бажыңны чаа септеп, чугайлаар деп турар. Кыргылда пунктузунда хой чуур чер чок. «Хойларны чайын тайгага чайлаглап үне бээрге, чуп алгай-ла» деп, зоотехник Салчак Тоомча чок чугаалап турар. Пунктуда лозуң-даа, плакат-даа көзүлбес. Чарыштың негелдези, мурнакчыларны шаңнап-мактаары тодараттынмаан.

ЭЭН ПУНКТ

«Бай-Тал» совхозтуң төвүнде кыргылда пунктузунга элээн орайтай бергенде келдивис. Кыргылда пунктузунда кым-даа чок, ээн. Ында моторларны, хачыларны аарын аскылаан, чамдыызын пунктуда ында-мында октагылапкан, ээлгир өзектерни, электриктиг машиналарны, бистерни, шүүрлерни бөле төп каан. Ол бүгү шуптузу эрги. Пунктуда үнелиг эт-херекселди хайгаарап, карактаар таңныыл безин көзүлбес.

Совхозта дүгү хозалып, төктүп эгелээн хойларны көжүрүп чоруур кыргылда агрегаты-биле коданнарга барып кыргып турар. Ол эки болбайн аан харын. Ынчалзажок бүгү хойну ооң-биле кыргып шыдавас болгай. «Бай-Тал» совхоз чаңгыс-ла пунктуга барык 15 муң чыгыы улуг хойну, 6 муң ажыг хураганы кыргыыр ужурлуг. Ындыг турбуже амга чедир пунктуну белеткевээн. Дүк шыгжаар складтың чүгле ханазын салган, эжии, кырында сериизи кылдынмаан, машиналарга хол дегбээн.

Бо бүгүден алырга, ол ажыл-агый хой кыргылдазынга ам-даа болур-чогууру-биле белеткенип албааны тодаргай.

Каттышкан рейд бригадазының хынаан ажыл-агыйларда кыргылда пунктуларының кезии ажылдап эгелээринге белен эвес болган. «Чаъс-чааш кып болбаан, хой дүгү хозаваан, ынчангаш пунктуларны белеткээринге далашкаш чоор» дээр янзылыг хоон чамдык ажыл-агыйларның удурткукчуларында бар. Хүнүн манап олурбайн, бүгү чүвени бүрүн белеткеп алгаш турар херек. Районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң медээзинден алырга, ам-даа 30 ажыг чаа машина, 400 хире бис ажыл-агыйларга херек. Ону кажан алырын эргелелдиң специалистери билбес.

Бо үстүнде илереттинген четпестерни чайладырының шиитпирлиг хемчеглерин доп-дораан албас болза, ындыг ажыл-агыйжы эвес чорук дүктүң улуг чидириинге чедирери чугаажок. Районнуң ажыл-агыйлары оңгу беш чылдың эгезинден бээр-ле дүк садар талазы-биле күрүне мурнунга өрелиг болуп келген. Ам сорулга болза, чүгле бо чылдың планын күүседир эвес, харын эрткен чылдарның чедир бердинмээн дүгүн дуглаар дээш, боддунар бүгү-ле чүүлдерни кылыры болур. Ынчангаш районнуң партия, совет, көдээ ажыл-агый органнары хой кыргылдазынга белеткелде четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерни алыры, грамм-даа дүк чидирбес дээш шиитпирлиг демиселди чорударын негеттинип турар.

Каттышкан рейд бригадазы:

О. ХОВАЛЫГ — районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы;
А. АДЫГБАЙ — районнуң радиодамчыдылгазының редакторы.
К. АРАКЧАА — «Шынның» тускай корр.

А. Н. КОСЫГИННИҢ ИВАНОВОГА ЧОРУП ТУРГАНЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин партияның Иваново обкомунуң бюро кежигүннери-биле, СЭКП хоорkomнарының болгаш райкомнарының бирги секретарьлары-биле июнь 8-те ужурашкан. Областың экономиказын хөгжүдериниң кол айтырыгларын чугаалашкан. Көдээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле партияның чорудуп турар аажок улуг ажылын демдеглээш, А. Н. Косыгин чер ажылының культуразын бедидериниң болгаш ооң күсели-биле ылаңгыя мелиорастаан черлерге көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн өстүрерин хандырарының бар аргаларынче чөвүлел хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин угландырган. Ол чорук РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг областарынга ногааларны, картофельди, эътти база өске-даа продуктуларны бүдүрерин болгаш чоңга садарын дыка көвүдедир кылдыр партияның Төп Комитединиң салган сорулгазын дүрген күүседир арганы бээр.

Үлетпүрге улам ыңай техниктиг депшилгениң, аңаа үндезилээш, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш продукцияның шынарын бедидериниң, одаар чүүлдү, энергияның болгаш чиг-этти бүгү хемчег-биле камнаарының айтырыгларын дугайты санал-оналдар солчуушкуну база болган.

Областың партия организацияларының, бүгү күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкиннери 1978 чылда болгаш ниитизи-биле беш чылда экономиктиг база социал хөгжүлдениң планының онаалдаларын, ол ышкаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседирин хандырарынче угланган турар ужурлуг деп, А. Н. Косыгин онзалап демдеглээн.

А. Н. Косыгин Ивановонуң В. И. Ленин аттыг камвол комбинадынга чораан. Чоннуң негелделиг дүк кылыглыг бедик шынарлыг пөстерни бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң аргаларының дугайында санал-онал солчуушкуну болган.

А. Н. Косыгин аар станок тудуушкунунуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг заводунга, К. И. Фролов аттыг пөс-таавы комбинадынга барып, хоорайда садыгның организастап турары-биле таныжкан.

* * *

ИВАНОВО, июнь 9. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин Ивановодан Москваже чорупкан.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ АКЫ-ДУҢМА ЁЗУНУҢ ЫРААЖЫЗЫ

Улуг грузин чогаалчы Илья Чавчавадзениң төрүттүнгени хүнүнден бээр 140 чылын чурттуң хөй-ниитизи калбаа-биле демдеглеп турар. Ол кайгамчыктыг болуушкунга холбаштыр Моссовет аттыг академиктиг театрга байырлыг кежээ болган.

Чавчавадзе грузин класиктиг литератураның эң шылгараңгай мастерлериниң бөлүүнге дүрүм ёзугаар кирип турар дээрзин ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Г. М. Марков онзалап демдеглээн. Кайгамчыктыг шүлүкчү болгаш прозачы, чалбыыштыг бижикчи, могаг билбес хөй-ниитичи ажылдакчы ол кижи грузин болгаш орус улустарның найыралын быжыглаарынга үнелеп четтинмес салыышкынын киирген. Чавчавадзениң шүлүглелдери, шүлүктери, тоожулары ам миллион-миллион номчукчуларның хандыкшылдыг чогаалдары апарган.

Грузияның Компартиязының ТК-зының секретары В. М. Сирадзе кежээни илеткел кылгаш, чогаалчының амыдыралчы болгаш чогаадыкчы оруун тодарадып чугаалаан. Национал демократтыг культураны хөгжүдеринге, ооң чаа литературлуг дылын бадыткап тургузарынга Чавчавадзениң шылгараңгай рольдуг болганын ол демдеглээн. Грузин улустуң алдарлыг оглунуң хөй-хөй идегелдерин болгаш күзел-чүткүлдерин Октябрь революциязы амыдыралга боттандырган.

Чогаалчы-патриоттуң чогаадылгазының улуг ужур-дузалыын, культура эртинезинге ооң салыышкынының дугайын эвилелдешкен акы-дуңма республикаларның төлээлекчилери кежээге чугаалаан. Чавчавадзениң чогаалдары Совет Эвилелиниң бүгү улустарының байлаа болуп, делегей литературазының алдын фондузунга киргенин ораторлар онзалап демдеглеп турган.

СЭКП ТК-ның секретары Я. П. Рябов, СЭКП ТК-ның килдистер эргелекчилери Е. М. Тяжельников, В. Ф. Шауро, Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы П. Г. Гилашвили, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе, литератураның болгаш уран чүүлдүң көскү ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери ол кежээге олурушкан.

(СЭТА).

ЧУРТУВУСТУҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

Фермалардан медээлер

Тус черниң бүдүрүүшкүнүнүң күсели-биле Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чонун мал ажылының продуктулары-биле улам долу хандырарының дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарын ол девискээрлерниң фермаларының ажыл-ишчилери ажыл-чорудулганың дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган.

ИРКУТСК

Малды эът комбинаттарынга дужаарының мурнуу чарыында үе-чадада ону күжениишкинниг семиртир чорукту организастап тургаш, эът бүдүрерин көвүдедир сорулганы Иркутск областың малчыннары салган. Колхозтарда болгаш совхозтарда семиртилгениң 145 шөлүн тургускан. Ол шөлдерде тургускан малдың ам хонукта ортумак немелде деңзизи 600—700 грамм чедип турар.

Бо чылдың төнчүзүнге чедир, областа ындыг шөлдерниң саны 218 чедирерин планнап турар. Оларны тударынга болгаш техника-биле чепсеглээринге хоорайлардан база ажылчын суурлардан шефчилер киржип турар.

КЕМЕРОВО

Кузбасстың бүгү-ле улуг хоорайларының чоогунда күчүлүг куш фабрикаларын тургускан. Олар чүгле бо чылын безин 600 миллион ажыг чуурганы болгаш чүс-чүс тонна куш эъдин бүдүрерлер. Куш ажылының баазаларын дүрген калбартыр сорулга областың малчыннарының мурнунда салдынган. Кастарны, өдүректерни болгаш индейкаларны өстүрер талазы-биле механизастаан комплекстер баштайгы продукциязын удавас бере бээр. Беш чылдың дургузунда Кемерово областа диеталыг куш эъдин бүдүрерин бүдүн чартык катап көвүдээр.

ХАБАРОВСК

Чылда алды муң баш дүңгүш инектерни өстүрер талазы-биле Приамурьеде специализастаан баштайгы комплекстиң корпустары бедип үнген. Элбек сүттүг инектерни оортан ажыл-агыйларже чорудуп бээр. Амгы беш чылда Хабаровск крайга специализастаан ам-даа ийи ындыг комплексти тударын, ажылдап турар репродуктор фермаларын калбартырып болгаш чаарты дериирин төлевилээн.

ПЕТРОПАВЛОВСК — КАМЧАТСКИЙ

«Моховский» совхозта хаван ажылдыг комплекс баштайгы продукциязын берген. Тус бүрүзүнде 140 килограмм чедир деңзилиг 700 чыгам хаванны эът комбинадынче чорутkan. Чылда үжен муң центнер хаван эъдин бүдүрер күчүлүг чаа комплексти шиңгээдип алгышаан, совхозтуң ажыл-ишчилери хаваннарның хөй оолдарлыг болурун чедип алган.

Эът бүдүрерин көвүдедир немелде хемчеглерни чартык ортулуктуң ажыл-ишчилери ажылдап кылган. Хаван ажылын үлетпүржү үндезинче шилчиткени продукция бүдүрерин бо чылын безин ийи катап өстүрерин хандырар арганы бээр.

А М — С И Г Е Н БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ҮЕЗИ

ВОЛГОГРАД

Бо областың ховуларында мал чемнериниң белеткелин специализастаан алды чүс ажыг отрядтар болгаш звенолар чорудуп турар. Ында ам безин эрткен чылдың бо үезинде турганындан ийи катап хөй, 100 муң тонна чыгам сенажты курлавырлаан. «Волго-дон» каттыжыышкынында сиген далганы бүдүрер конвейер үзүктел чок ажылдап турар.

Мал чеми культураларны ийи удаа тарыырынга белеткел калбарган, оларның шөлү бо чылын дыка калбарар.

СМОЛЕНСК

Областың колхозтарының болгаш совхозтарының механизастаан комплекстери хоолулуг сиген далганын белеткеп кирипкен. Малга ол тергиин эки чемни эрткен чылдаазындан дыка хөй—28 муң тоннадан эвээш эвести кышка удур курлап алырын көрген.

ОДЕССА

Килий районнуң Кутузов аттыг колхозунуң механизастаан комплекстиг отряды сигенни анаадаазындан ийи-үш катап хөйнү кестирип турар. Ооң эргезинде—болук тракторлар, комбайннар, автомашиналар, трактор чочуглары бар. Ол чорук сиген кезилдезин дүрген болгаш чидириг чокка чорудар арганы механизаторларга берип турар. Ажыл-агыйның силос оңгарларында малдың чулуктуг муң ажыг тонна чемнерни салган.

Мал чеми культураларның тарылгаларын областың өске-даа ажыл-агыйлары база механизастаан отрядтарда болгаш звеноларда быжыглаан. Ажылдың ол хевири мал чемнерни тараан барык чартык миллион гектар бүгү шөлдүң дүжүдүн кыска хуусаада ажаап алыр арганы бээр.

АЛМА-АТА

Хоолулуун чаа кескен люцернага деңнеп болур сенажты Алма-Ата областың «Джетыгенский» совхозунда белеткеп турар. Эртемденнерниң сүмелээнин ёзугаар ажыл-агыйның ажыл-ишчилери биологтуг консервант немелделиг люцерна сенажын салып турар. Эки хоолулуг бүдүмелдерниң 80—85 хуузу аңаа хевээр кадагалаттынып артар. Сенажты кадагалаарынга эң таарымчалыг байдалдарны тургузар биологтуг консервантыны республиканың дыка хөй ажыл-агыйларында ажыглап турар. Бо чылын биологтуг консервант немелделиг сенажты чартык миллион тоннаны белеткээр.

(СЭТА).

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛГАН

СЭКП-ниң XXV съездизинге Советтерниң ажыл-чорудулгазын бедик-биле үнелээни, СЭКП ТК-ның сөөлгү Пленумнарының болгаш ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң чаа Конституцияларының Советтерниң мурнунга салган чаа сорулгалары оларның улус ажыл-агыйын удуртурунга ролюн улам тодараткан болгаш ылаңгыя план күүседезин хандыраары дээш харысалгазын бедиткен. Ынчангаш Совет бүрүзү бодунуң девискээринде турар бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның бүгү ажыл-чорудулгазы дээш харысалгалыг болурун билбишаан, Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык кодээ Совет бо чылдың кышкы, часкы үезинде «Хемчик» совхозтуң мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарынче, малды болгаш ооң чаш төлүн мөңге алырынче кичээнгей салып келген.

Эрги-Барлык кодээ Советтиң ажылдыг чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, «1978 чылдың планын доллур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартыр болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидер дээш демиселди күштелдирер дугайында» Чагаага харыы кылдыр бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгаш, оңгу беш чылдың үшкүзү—шалыпчы күш-ажылдың чылының планныг онаалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар. Көдээ Советтиң девискээринде «Хемчик» совхоз бирги кварталда көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге садар пландарын: сүттү 176 хуу, эътти 169 хуу күүсеткен. Көдээ Совет чурттакчы чоңдан эът саттырар планын 100 хуу күүсеткен.

Көдээ Советтиң күүскому, ооң депутаттары, активтери күрүне планын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсединче улуг кичээнгейни салып келген. Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң күрүне планын сессияларга чугаалажып тура, коллективтерниң, оларның удуртукчуларының планнарны, социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш харысалгазын улам бедидеринче, бүдүрүлгениң курлавырларын долу ажыглаарынче шыңгыы кичээнгейни салган, ол талазы-биле ажылды экижиткениниң түңнелинде чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

Советтер амыдыралы

1977—1978 чылдарның кышкы үезинде мал ажылдакчыларының социалистиг чарыжының беш айларының түңнелин үндүрген.

«Хемчик» совхоз республиканың совхозтарының аразында социалистиг чарышка бирги кварталда тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо чедиишкиннерни чедип алырынга көдээ Советтиң күүском кежигүннериниң, депутаттарының болгаш активиниң база хөй-нийти организацияларының киирген үлүг-хуузу улуг болуп турар. Көдээ Советтиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы депутат Монгуш Бюрбю), херээженнер чөвүлели (даргазы Урана Монгуш) суурда 14 агитквартираларны дамчыштыр совхоз бүдүрүлгезинге дузалаар ажылдарны эки чорудуп турар. 1977 чылда 120 тонна сигенни чурттакчы чоннуң күжү-биле белеткеп кылган. Бо ажылдарга кодээ Совет депутаттары Саая Бичештей, Павел Саая, Хуьар Ондар, Дозун-кыс Хомушку, Биченей Хертек, Нина Хомушку болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен.

1977—1978 чылдарның кыштаглаашкынында кодан бүрүзүнге күүском кежигүннерин, депутаттарны, агитквартираларны түс-түс быжыглаан болгаш бо хүннерге чедир 38 кажааларның көржеңин контарып, шеф ажылдарын чогуур үезинде чорудуп келген. Мындыг дузаның, малчыннарның кызымак ажылының түңнелинде эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, чаш хурагаңнарны 100 хойга онааштыр 87 хуу камгалап алган. Бо талазы-биле «Найырал» агитквартира, ону харылап турар Г. Ооржак, депутат Э. Идам, «Чодураа», «Чайлаг» агитквартиралар, оларның ажылын удуртуп турар херээженнер чөвүлелиниң кежигүннери Биченей Хертек, депутат Сесимаа Ооржак, район Советиниң депутаты Хаак Саая эки ажылдап, боттут дузаны чедирип, чурттакчы чоннуң воскресниктерин чорудуп келген.

Көдээ Советтиң 16-гы чыжынга соңгукчуларның чагыын ёзугаар февраль айда 70 бичии сандайларны, 40 бичии столдарны көдээ Советтиң депутаты Ставй Хомушку совхозтуң мастерскаязынга чагыткаш, малчыннарга чедирген. Малчыннарга чугула херептиг барааннарны автолавка чагыг ёзугаар үзүктел чок хандырып турар. Соң садыгжызы Василий Биче-оол көдээ Советтиң бадылаан графигин ёзугаар малчыннарже үнүүшкүнну доктаамал чорудуп келген. Ол ышкаш суурда аъш-чем, үлетпүр барааннар магазиннери, амыдырал хандырылга бажыңының ажылдакчылары, кижи эмчилери айда ийи удаа үнүүшкүннерни кылып турар. Көдээ Культура бажыңының «Аялга» агиткультбригадазы мал, хову ажылдакчыларынче үнүүшкүннерни база чорудуп турар. Ам бо хүннерде 1978—1979 чылдарда совхозка мал кыштаглаашкынынга белеткел чорудар 9 кижи составтыг комиссия ажылдап турар.

Кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир көдээ Советтиң болгаш совхозтуң ажыл-чорудулгазында чедир шиитпирлеттинмейн турар ажылдар бар болуп турар. Мал ажылынга ажылдаар кижилерни шилип алыр талазы-биле ажылды ам-даа чедир шиитпирлээри чугула. Төлеп чок, боттарының хамааты хүлээлгезин чедир билбес ийи-чаңгыс малчыннар ажылынга ээ-харысалга чок болганындан күрүнеге хөй санныг когарал чедирип турар чоруктар бар. Малчыннарның бот-харысалгазын күштелдирип, оларның ортузунга кижизидилге ажылын көдээ Советтиң күүскому болгаш депутаттары, мал ажылының тускай эртемниглери, совхозтуң дирекциязы хүн бүрү чорудуп ажылдаары негеттинип турар. Черни хат болгаш суг үрээринден камгалаар талазы-биле, агротехниканы шыңгыы сагыырын чедип алыр дээш ажылдар үениң негелдезинге четпес чоруттунуп турарындан черден алыр ужурлуг продукцияларны чыл бүрү чедир албайн турар.

Ажыл-агый чорудулгазында илереттинип турар четпестерни чайладып, бар чедиишкиннерни быжыглаары-биле моондаа соңгаар күженишкинниг ажылдаары бистен негеттинип турар. Көдээ Совет болгаш ооң күүскому бо сорулганы боттандырарда, Тыва АССР-ниң Конституциязын удуртулга болдурбушаан, бодунуң тургусканы органнарга, хөй-нийти организацияларынга, депутаттарның болгаш активтерниң идепкейлиг киржилгезинге даяныр. Советтиң организас-массалыг ажылын экижидип, ажылының арга-методун сайзыраңгайжыдып тургаш, Советтиң девискээринде совхозтуң болгаш өске-даа коллективтерниң беш чылдың үшкү чылының болгаш оңгу беш чылдың планныг даалгаларын доллур болгаш ажыр күүсеткен турарын хандырар сорулгалыг бис.

О. СААЯ,
Эрги-Барлык кодээ Совет күүскомунуң даргазы.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ХООЙЛУЗУ

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРНИ КҮҮСЕДИР

1978 чылдың май 11-ниң хүнүнде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди хоойлузу болур Конституцияның төлевилелиниң дугайында айтырыгны көрген болгаш ону бистиң республиканың ажылчы чоннарының сайгарып, чугаалажып көөрүнге киирген. Ооң соонда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок сески сессиязы Конституцияны бадылаан.

Мен үстүнде айыттынган улуг документини каш удаа номчуп, өөренип көрдүм. Ук документини номчуп олура-ла, каш чылдар иштинде бистиң Тывавыстың бүгү тала-биле канчаар сайзырап, хөгжээни сагыш-сеткилге чайгаар-ла кирип келир-дир.

Тыва АССР дээди хоойлулуг, социалистиг, тускай эргелерлиг күрүне болганынга кым өөрүвес боор. Бо дээрге бистиң улуг башкывыс В. И. Ленинниң национал айтырыгның дугайында өөредииниң чайынналчак тиилелгезиниң база бир херечизи-дир.

Чаа бирги Конституцияда хамаатыларның кол-кол эргелерин болгаш хүлээлгелерин тодаргай айыткан. Бо талазы-биле дүрүмнерни кичээнгейлиг өөренип көөрге, бистиң Совет күрүневис бодунуң хамаатыларының бүгү тала-биле сайзыраарынга, чурттаарынга, өөренириңге-даа хөй-хөй эргелерни берип турар-дыр.

Моон-биле чергелештир бодум хуумда чамдык чүүлдерни демдеглексеп тур мен. Чүл дээрге, совет кижи бүрүзү Конституция ёзугаар эргелерин билиринден аңгыда, совет ниитилелдиң мурнунга хүлээлгелерин база хандыр билири онза чугула. Чүгле билир эвес, оларны ак сеткилдиг күүседип, өскелерге үлегер-чижек болуру совет кижиниң мөзү-шынарының бир кол демдээ. Ынчангаш бистиң Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың дээди хоойлузу—Конституциязын улам хандыр өөрениринче эш-өөрнү кыйгырбышаан, Конституцияның чүүл бүрүзүн бүрүн деткип тур мен.

С. АДЫЯ,
юрист.

ЧҮҮЛ БҮРҮЗҮ-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң бирги Үндезин Хоойлузу солуннарга парлаттынары билек номчуп танышкаш, чугаалашкаш ооң өндүр чаагайынга чоргаарланмас арга чок-тур.

Ооң чүүл бүрүзү-биле танышкан хуралдар «Дөң-Терезин» совхозтуң ферма, бригадаларында, хову турлагларында, малчыннарынга болуп эрткилеп турар. Республиканың Конституциязында магадылаан улуг эрге-хүлээлгелерге дүүштүр ажылдап, чурттаарын, хову ажылдарын агротехниктиг бедик деңнелге чорудуп, чаагай дүжүттү өстүрерин механизаторлар хүлээнген.

С. САТ.

КАА-ХЕМЧИЛЕР ТАНЫШКАН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ээлчег чок сески сессиязының материалдарын танышпышаан, аңаа республиканың бирги Конституциязын хүлээп алганынга тураскааткан байырлыг митингилер, хуралдар Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларынга болгаш үлетпүр бүдүрүлгелеринге калбаа-биле эрткен.

Чоокта чаа «Кызыл тук», «Улуг Октябрь» болгаш «Бурунгаар» совхозтарда парткомнар секретарьлары М. С. Сапмал, Н. Л. Сарыглар болгаш М. М. Чап-оол олар ол чугула документини ажыл-агыйларның ишчилеринге таныштырганнар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ада-сагыш салыышкыны дээш өөрүп четтиргенин каа-хемчилер ук хуралдарга илередип, оңгу беш чылдың үшкү чылының планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседир дээш күженишкинниг ажылдаарын хүлээнгеннер.

(БИСТИҢ КОРР).

ЧОРГААРАЛ-БИЛЕ

РСФСР-ниң Конституциязын хүлээп алгандан бээр үр болбаан. Бистер, Тываның күрүне филармониязының «Саян» ансамблиниң бөлүк артистери, улуг баштыңчының адын эдилээн, революцияның кавайы—Ленинград хоорайда боттарывыстың мергежилинисти бедидип, өөренип турар бис. Төрээн Тывавыстың ажыл-херектериниң, амыдыралының дугайын биске кээп турар солун-сеткүүлдерден хүн бүрү номчуп, билип ап тур бис.

Чоокку хүннерде онзагай өөрүшкүлүг болуушкун—Тыва АССР-ниң баштайгы Конституциязын бадылап хүлээп алганы. Совет Тываның бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей, Ленинградта өөренип турар студентилер болгаш артистер баштайгы Конституцияга өөрүп, сеткил ханып тур бис. Эргелеривисти болгаш хүлээлгелеривисти магадылап быжыглаан Совет Тываның төөгүзүнде эң баштайгы Үндезин Хоойлуга кым өөрүп, байырлавас боор.

Төрээн Тывавыстың шапкын хөгжүлдези, экономика, культуразының сайзыралы каракка көскү. Шагда хожудаңгай чораан чериивис чаартынып, сайзыраан. Бо бүгү дээрге ленинчи национал политиканың ачызы-дыр. Акы-дуңма совет улустарның найыралдыг өг-бүлезинде хеймер дуңма болган Тыва хүн келген тудум улам бурунгаарлап орар.

Боттарывыс уран чүүлдүң ажылдакчылары болганывыста Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Конституциязының 27-ги чүүлүнден мындыг одуругларны онзалап демдеглевис: «Угаан-бодалдың эртине чүүлдерин камгалаар, көвүдедир болгаш оларны совет кижилерниң мөзү-шынар база эстетиктиг кижизидилгезинге, культурлуг деңнелин бедидеринге калбаа-биле ажыглаар дугайында күрүне сагыш салып турар».

Тыва чоннуң хөгжүлдези шынап-ла магалыг. Шаанда ада-өгбелеривистиң чурттунга ыдыы арат чоннуң кударал болгаш муңгарал ырлары долган турган болза, амгы Тывада аас-кежиниң болгаш чечектелишкиниң ырлары диңмиттелген. Бо бүгү дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Надежда ОНДАР,
«Саян» ансамбльдиң артизи.
Ленинград хоорай.

САЛБЫРЖЕ САГЫШ САЛЫР

1977 чылда «Тоора-Хем» совхозту ийи ажыл-агый кылдыр үскен. Оон «Май 1» салбыры тускай совхоз болу берген. Чаа совхозтуң бир салбыры—Хамсыра.

Аңгылаңган совхозка 105 инекти. 1300 чылгыны, 10566 ивиин берген. Ам херек кырында бо чаа совхозтуң байдалы кандыгыл? Ажыл-агый эрги хевээр өөделевейн туруп берген. Ооң тодаргай чижээн Хамсыра салбырындан көрүп болур. Салбырга мурнунда ажылдап турган тракторлар сураг барган, ыяш дилер чер, электростанция ажылдавастаан. Ивижилерге хереглээри-биле тудуп турган чурттаалга бажыңнарын, чунар бажыңны ара каапкан. «Тоора-Хем» совхоз Хамсыра салбырында тудугларны, ажыл-агыйның дериг-херекселдерин «Май 1» совхозка хүлээдип бербээн.

Иви ажаап азырап турар малчыннарда дус чок. Херек кырында чүс тонна хире дус негеттинип турар.

А. КӨКТЕГЕН,
Хамсыра салбырның эргелекчизи.

Тожу район.

Беш чылдың
үшкү чылында
ажыглалга
кирер тудугларда

ЭПТЭЭРИНИҢ ЭДИЛГЕЛЕРИ

Череповецтиң азот-тук заводунуң аммиак бүдүрер ийиги цегиниң дерилгелерин тургускаш, шенелдеже киирген. Чыл бүрүде аңаа 450 муң тонна аммиакты бүдүрүп эгелээр. Ол дээрге ында ажылдап турар технологтуг дөрт тургузугларның шуптузунуң бүдүрүп турарындан бүдүн чартык катап хөй болур. Ол цех янзы-бүрү азоттуг чемишчидилгелерни бүдүрерин барык 2 млн. тонна чедирер.

Шак ындыг дерилгелерни кылырынга мурнунда 20 хире ай херек турган болза, Череповецтиң тудугжулары чаа технологияны ажыглап тургаш, ол үени ийи катап кызырарын шиитпирлээн.

Бедик базыышкынныг хоолайларны тудуштур каңмаарда оларның уштарын ыяк белеткээр ужурлуг. Ындыг ажылды чорударда 18-тен 48 чедир шак херек турган болза, эптекчилер баштай хоолайларны тудуг шөлүнге бүдүрүлге базазынга хайындырып тудуштургаш ооң соонда чыыр деп шиитпирлээн. Хоолайлар уштарын мастерскаяларга станоктарга белеткээн. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн каш катап бедиткен болгаш үени ай-айы-биле камнап алыр арганы берген.

Дериг-херекселдерни ээлчег ёзугаар эптеп тургузарының доктааттынган аргазын чаартып, харыы угда чүк-чүкке дерип тургузарынче шилчээш, эптекчилер ол ажылдарның хуусаазын чартык чылга кызырган.

Тудугда ажылдың темпизи улам шапкынчаан. Тудугну чаңгыс-ла хүн мурнай дужаар болза, ол дээрге дөрт муң тонна чемишчидилге деп чүвени тудугжулар билир.

О. ТИХОМИРОВ,
СЭТА-ның корр.
Череповец,
Вологда область.

Хой дук алыр дизе...

МЭЭҢ БОДАЛЫМ

Хой ажылының дугайында үнген материалдарны хөйү-биле номчуп келдим. Малчындаа, тускай эртемниг эш-өөрлер-даа кончуг шын айтырыгны көдүрүп турар-дыр. Мен ол саналдарга каттыжышаан, бодумнуң ажылдап турарым «Чодураа» совхозта хой ажылының дугайында чугаалаксап тур мен.

Бисте хойну 44 кодаңнарда, дөрт бригадага үзүп тургускан. Бир кодаңда 350—400 хой, чүгле И. Данзуруннуң кодаңында 500 хой бар.

«Чодураа» колхоз тургустунуп турар үеде бистиң хозвустуң уксаазы кара баштыг тыва хойлар турган. бир хойдан ортумаа-биле 800 грамм дукту кыргып ап турдувус. Алтайның нарын дуктуг кошкарлары-биле тыва хойларны хайнакташтырган соонда бир хойдан 3 кг дукту, төрүүр 100 хойга онааштыр чүс, чүс ажыг хураганнарны өстүрүп ап турар бис.

Сөөлгү үеде нийтиниң малы-биле хуу малдың кады туруп турары-биле совхозтуң хой малының уксаазы баксыраан болгаш продукциязы кудулаан. Ам совхозтуң хойжу кодаңнарында чиңгенарын-даа, тыва, сараджа уксаалыг-даа хойларны көрүп болур. Бо чорук малдың уксаазын экижидеринге, ооң продуктулуг чоруун бедидеринге улуг шаптыкты таварыштырып турар.

Мээң бодалым болза, совхозтуң хойжу бригадаларында үүрмек кодаңнарны эвилеждип, төрүүр хойлуг кодаңнарга хойнуң санын беш чүс, а төрүвес хойлуг кодаңнарга—муң баш чедир тургускаш, совхозка чүгле ийи бригаданы (Агар, Дус-Хол ховузунга, Тес-Хемниң соңгу талазынга) тургузары таарымчалыг. Ындыг тенчүдүлге совхозка бичи эвес камналганы бээр.

Ш. СЕРЕН,
«Чодураа» совхозта бригадир.

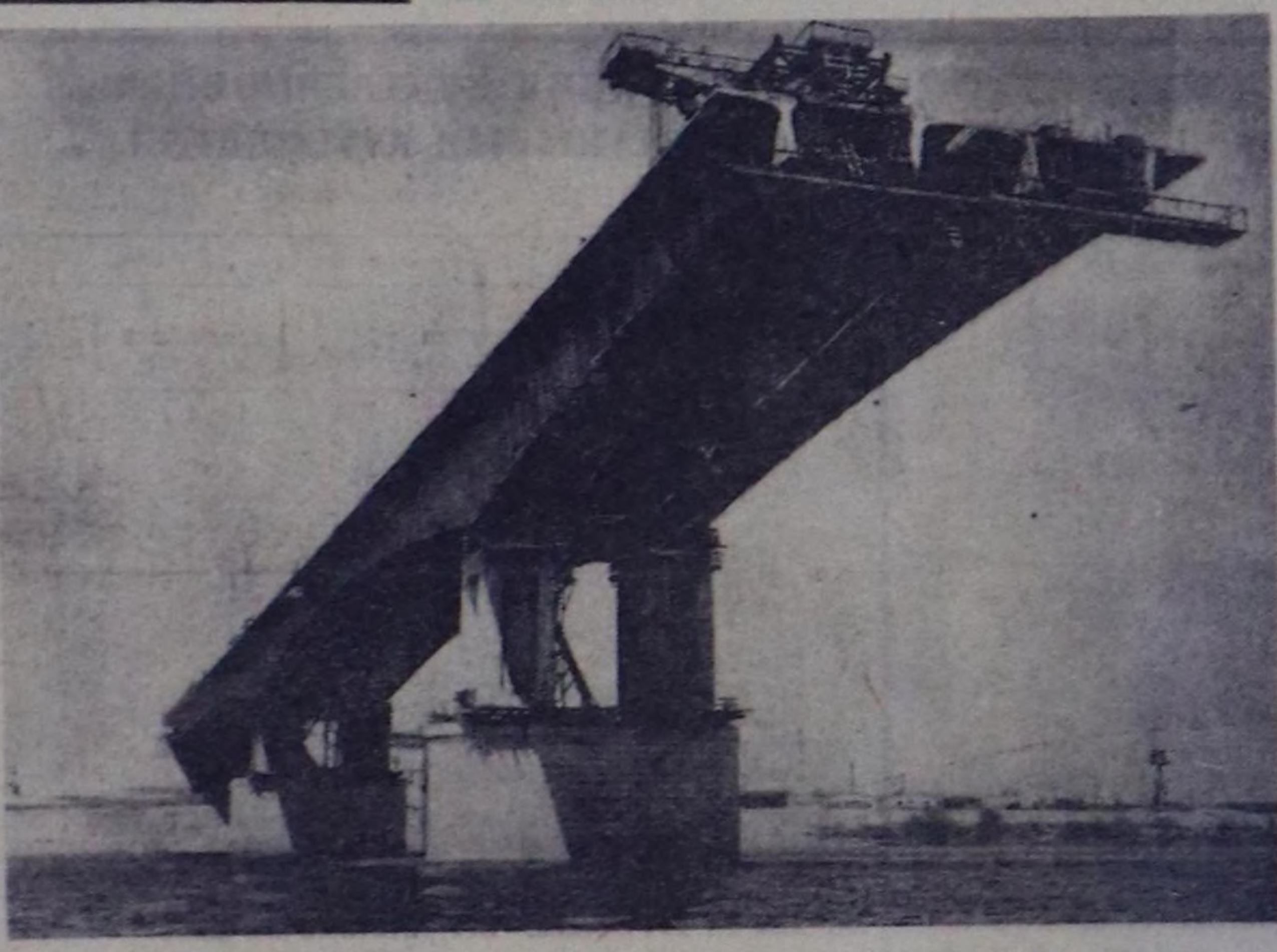

Оканы кежилдир үшкү автоорук көвүрүүн Горький хоорайда тудуп турар. Хоорайның Автозавод болгаш Ока чоогу деп ийи улуг үлетпүр районун ол көвүрүг харылзаштырар. Объектини «Главмостостройнуң» көвүрүг тудар № 1 отрядының коллективи тудуп турар.

ЧУРУКТА: көвүрүгнүң ооргаларын салып турары.

В. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникази).

АЖЫЛЧЫННАР БОТТАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Даг-дүгүнүң тывыжында 3400 кижи хаара туттунган. Оларның аразында кандыг мергежилдиң кижилери чок дээр. Машинистер, экскаваторщиктер, чолаачылар, чер үттекчилери, чер чаза тепсикчилери, слесарьлар, электрослесарьлар, янзы-бүрү эртемниг инженерлер, тудугжулар, амыдырал хандырылганың ажылдакчылары дээш-ле баар. Оларның-биле чугаалажырга солун: кижи бүрүзү тускай намдар-төөгүлүг, онзагай талаларлыг. Бүгү ажылчыннарны ниити херек—даг-дүгүнүң тывыжы каттыштырып, төрелдештирип турар.

—**ТУМАННЫГ** Балтика эриинге шериг херээн эрттирип турган мен —деп, энергоцехтиң электрослесары **Владимир Марчук** хөөрээр.— Ажыы-биле чугаалаарга, Тыва дугайын барык билбес чораан кижи-ле болгай мен. Шеригден халажыр деп турувуста, кезеекке чыыш болган. Бүгү эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — Ак-Довуракче баар күзелдиг кижилер херек деп командир дыңнатты. Политиктиг килдистиң төлээзи Тыва дугайында, ооң соонда Ак-Довурак дугайында дыңнадыг кылып берди. Боданып алыры-биле элээн каш хонук бериш каан. Күзелдиг кижилер комсомол комитединге барып бүрүткедир турган. Үр-даа боданмайн, адым бижиттим. Шеригден халашкан 100 ажыг өөрүм оолдар-биле кады келген мен. Дораан-на бус-биле ажылдадыр электростанцияга дежурный слесарьлап ажылдай бердим. Ам алды дугаар разрядтыг электрослесарь болуп ажылдап чор мен. Маңаа кээримде бот кижи мен. Ам Тыва черде дазылым быжыгып, өглүг, ажы-төлдүг апардым. Кадайым Валентина Костромадан база-ла комсомолчу путёвка-биле келген кижи. Ол фабрикада дериг-херекселдер машиназында ажылдап турар.

— Кады келген өөрүңерден хөй кижи арткан бе?

— Каш-ла кижи арткан. Хөй кезии янзы-бүрү чылдагааннар-биле дедир азы өскээр чоруй баргылаан. Оларны ындыг-мындыг деп канчаар боор. Кол сорулгазын күүседип каан улус-ла болгай. Кончуг берге үеде дыка дузалаан.

— Хостуг үеңерде чүнү кылып турар силер?

— Ажылдан хостуг үемде эрткен үе, дайын дугайында романнар номчуурунга хандыкшылдыг кижи мен. Кино, концерттен кадайым-биле черле чыда калбас бис. Оон ыңай «Правда», «Тувинская правда» солуннарны номчуп турар мен.

— **АК-ДОВУРАККА** партийжи даалга ёзугаар келген кижи-ле болгай мен—деп, Ленин орденниң, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи тудугжу **Комбуй-оол Ооржак** аңаа улажыр.— Чогум бодум Кызылга ажылдап чораан мен. Алдан чылдарның эгезинде маңаа тудугжулар херек апарган. Ынчангаш маңаа келири, аныяк кижилерни тудугжунуң мергежилинге өөредири онза чугула апарган.

Алыс бодум бо чер чурттуг кижи мен. Шаанда, мең аныяк чорумда, тудуг барык кылбайн турган. Көшкүн араттар суурнуң амыдыралче шилчип эгелээн. Мен база ол үениң агымынга алзып, тудугжунуң мергежилинге өөренген болгай мен. Кызыл хоорайны тутчурунга база хире-шаам-биле киришкен мен.

Ам дээрге кайда-даа тудуг ажылы хайнып турар ышкажыл. Ооң-биле кады аныяк тудугжулар көвүдээн. Оларның аразында назыны аныяк-даа болза, бедик мергежилдиг, алдар-аттыг оолдар, кыстар эңмежок. Ындыг салгал-биле кады ажылдааш, бо кижиниң сеткили өөрүүр боор чүве-дир.

Ындыг-даа болза, тудуг ажылын чиик кылдыр көөр, чалгаа ийи-чаңгыс кижилер тургулаар-дыр. Олар баштайгы бергелерге таварышкаш-ла муңчулуп, ажылын ара каар-даа таварылгалар тургулаар. Кандыг-даа ажылды кылыры берге. Ынчангаш онаалган ишке ак сеткилдиг хамаарылга, кызымак чорук херек. Чүгле ынчан тудугжунуң мергежилинге ижигип, арга-дуржулга байып, тура-сорук кадталыр. «Бергелерге торулбайн бурунгаар чүткү!»—деп, аныяк кижи бүрүзүнге чугаалаксаар мен.

—**АЧАМ** шевер кижи. Аксы-Барлык суурну тутчуп турган чүве—деп, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу **Сыдаа Лүндүп** эжиңге улажыр.

— **БИЧИИМДЕН-НЕ** ооң чазанырын хайгаарап, эр болуп өзүп келгештиң кады ажылдап чордум. Ынчангаш ачамның оруун оруктап чоруур кижи-дир мен ийин. Черле ынчаш бисте тудугжу өг-бүлелер, алышкылар, адашкылар, угбашкылар эвээш эвес. Чижээлээрге, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Мөңге-Назын Дмитрий кадайы Чечек-биле, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Данзырынның өг-бүлези болгаш дуңмалары база мында ажылдап турар. Моон алгаш көөрге, угундан тудугжу кижилер бистиң аравыста тыптып турар болдур ийин. Ол дээрге тыва ажылчынның төөгүзүнде база бир онзагай чүүл-дүр.

— **КОМСОМОЛДУҢ** Бай-Тайга райкомунуң путёвказы-биле маңаа ажылдап кирген кижи мен—деп, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу **Алдын-оол Күжүгет** сактып хөөрээр. — Баштай оголуг кылып билир чүвем-даа чок турду. Тудугжунуң мергежилинге чоорту чаңчыгып келдим. Кыштың чыккылама соогунда, чайның дунааргай изиинде кандыг бергелерге таварышпадым дээр. Оон бээр он чыл ашкан. Бо үениң иштинде Ак-Довурак хоорай өзүп, сайзыраан. Ооң-биле кады мен тудугжунуң ижинге база чаңчыктым. Ам өг-бүлелиг, дөрт уругтуг апардым. Бачым иштиг, өг-бүлелиг-даа болзумза, хөй-нийти ажылынга киржип, район Советиниң депутады хүлээлгемни багай эвес күүседип, соңгукчуларым-биле ужуражып, оларның чагыгларын долузу-биле хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турар мен. Депутаттың кылза чогуур ажылы-ла хөй. Ол чоннуң бүрүн эргелиг төлээзи. Ол дугайын Тыва АССР-ниң Конституциязында тодаргай айыткан.

— **УРАЛДА** Асбест хоорайга дериг-херекселдер машинизиниң тускай мергежилин шиңгээдип алган мен—деп, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи **Уйнукпан Монгуш** чугаалаар.— Ооң соонда төрээн Хемчиимге дедир ээп келдим. Аңаа шиңгээдип алган билиим ажылымга ажыктыг болду. Чүге дээрге ол хоорайга чүгле теория кырынга эвес, а механизмнерни карак-биле көрүп, оларның ажылдаар аайын таптыг көрүп сактып алдым. Ындыг-даа бол, дуржулгам барык чок турган. Ол чоорту билдинер чүве чорду. Чажырып канчаар боор, чамдык ийи-чаңгыс аныяк кижилер өөредилгени-даа, даанган ажылын-даа кончуг чиик кылдыр көөр-дүр. Өөредилге үезинде элээн чүүлдерни кулак дашты-биле эрттириптер, ооң соонда ажылынга база кошкак болур. Ынчангаш ниити херекке саат кадар, ажылдың шынарын кудуладыр-дыр. Бистиң ажылывыстың ниити түңнели чүс кижилерниң мергежилинден, медерелинден хамааржыр-дыр. Тускай ажылдап, тускай харылап орар чүве кайда боор. Кижи бүрүзү ниити сорулга дээш төлептиг үлүүн киирер апаар. Мону чамдык эштер хандыр медереп билген болза эки-дир ийин.

— Өг-бүлеңер дугайты каш состең чугаалап бериңерем.

— Мээң күш-ажылчы намдарым өг-бүлемниң-биле дөмей төөгүлүг—дээш, ол хүлүмзүрүй-дүр. — Бо комбинаттың бирги ээлчээн элээн туда бергенде, Монгуш Чапаев-биле өг-бүле туткан бис. Ол база фабрикада слесарьлап ажылдап турар кижи. Ийи уруглуг бис. Хостуг үевисте кинолар, теледамчыдылгалар көрүп, номнар, солун-сеткүүлдер номчуурунга хандыкшылдыг бис. Үргүлчү-ле кандыг-бир чүвени сонуургаар боорга, сагыш-сеткил ала-чайгаар негей бээр боор чүве-дир. Аңаа олурарга бир-ле чүве четпес ышкаш сагындырар.

— **ЭЛЕКТРОЭНЕРГИЯ** чокта фабрика хензиг-даа када ажылдап шыдавас — деп, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизиниң делегады, электрослесарь **Юрий Кунгаа** бадыткаар.— Цехтерниң кайы-даа каңдынга кирип көрүңер даан. Бүгү-ле дериг-херекселдерни электри күжү-биле шимчедир. Ынчангаш бистиң ажылывыс аажок харысалгалыг болгаш ханы билиглерни негээр. Ону барымдаалааш, кежээки политехникумда өөренип, билиим бедидип тур мен. Хөй-нийти ажылынга база идепкейлиг киржип, ВЛКСМ комитединге, «Комсомолчу прожектор» штабынга дыка хөй айтырыгларны шиитпирлээринден чыдып калбайн келдим.

— Бо чыл мээң амыдыралымга эң-не уттундурбас чылдарның бирээзи болур —деп, Юрий уламчылады — Чүге дээрге өөрүмнүң өмүнээзинден комсомолдуң ээлчеглиг XVIII съездизиниң ажылынга киржип чордум. Съездиниң кижиге өөредиглиин, солунун чүге деңнээр боор! Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң эгээртинмес байлаан шиңгээдиринге киржир дээн оолдар, кыстар мырыңай-ла съезд үезинде аъттанып турду. Съездиге бодум ышкаш ажылчын оолдар-биле ужураштым. Олар чурттуң янзы-бүрү булуңнарында шалыпкын ажылдап турар. Комсомолдуң съездизи мени күш-ажылчы херектерже сорук кирди. Кады ажылдап турар улуг, биче эш-өөрүмнүң кылган херээ бүдүңгүр болзун дээш бүгү-ле мергежилимни салып, күжүмнү үндүрүп ажылдаар мен.

— **АК-ДОВУРАККА** төрелдеп чедип келгеш, ол-ла хевээр мында артып, турумчуй бердим — деп, комсомолчу-аныяктарның штукатур-малярлар бригадири **Галина Коляда** чугаалаар. — Ынчан тускай эртем чок турдум. Ынчангаш хоорайның профессионал-техниктиг училищезинге штукатур-малярның тускай мергежилин шиңгээдип алдым. Ооң соонда ажылдап эгеледим. Янзы-бүрү моондактарга, бергелерге таваржып, оларны эш-өөрүм-биле кады ажып эртип келдим.

Кыштың соогунда, чайның изиинде шеверлекчилерниң үлүүнге чүү онаашпас дээрил. Ылаңгыя чыккылама соок турда, ханаларны малташтап, шалаларны дозулаары амыр бе. Ынчалза-даа бистиң кыстар кандыг-даа үелерде ажылдаарынга чаңчыгып, дадыгып калган. Кол-ла чүве—аравыста найырал, бот-бодунга дузалажылга, деткимжилге-ле болгай. Чижээлээрге, бир кижи ажылга шала муңгак келген дижик. Ын-

Херээженнер эргелериниң Декларациязын

хүлээп алганындан бээр бөгүн 25 чыл болган

ДЕМИСЕЛДИҢ ОРУУ-БИЛЕ

Херээженнер эргелериниң Декларациязын херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезинге 25 чыл мурнунда — 1953 чылдың июнь 10-да Копенгагенге хүлээп алган. Ук конгрестиң киржикчизи, ынчан Делегейниң херээженнерниң демократтыг федерациязының (ДХДФ-ниң) чиигине секретарының оралакчызы чораан, ач **төөгү эртемнериниң доктору Галина ГОРОШКОВАДАН** ол хүн-биле холбаштыр ПМА-ның корреспондентизи Наталья Сарафанова айтырыглар салып, харыылар алган.

— Херээженнер эргелериниң Декларациязы кандыг байдалда хүлээп алдынганын чугаалап берип көрүңер.

— Ону демиселдиң байдалы кылдыр адап болур. Тодаргай факт мындыг. Делегейде херээженнерниң байдалын өөренип шинчилээр талазы-биле ДХДФ-ниң конгрезиниң мурнунда аажок улуг ажылды чоруткан. Хөй-хөй чурттарда херээженнер деӊ эргелиг эвес болгаш мырынай эрге-медел чок дээрзин анализ көргүскен. Кажан ДХДФ-ниң кыйгырыын ёзугаар делегейниң 82 чуртунуң төлээлекчилери херээженнер өйү келген чугула айтырыгларны чугаалажыр дээш Копенгагенче чоруп турда, 15 чурттуң делегациязының «оруу-ла кирдирген» турган. Перунуң, Сирияның, Тунистиң, Кенияның болгаш өске-даа хөй-хөй чурттарның төлээлекчилеринге оларның чазактары чорууларының чөпшээрелин бербээн. А КУДР-ниң, ол ышкаш демисежип турган Вьетнамның болгаш Малайяның төлээлекчилери Европага шуут чедип келген турда-ла, Копенгагенче кирер чөпшээрел бижиктерни оларга бербээн.

Ынчалза-даа ол үш чурттуң төлээлекчилериниң плёнкада бижиттинген чугаалары конгресске таңгыланып турган. Оларның чугааларын дыңнап турувуста, ол күрүнелерниң туктарын индирге ээлчештир эдүрүп турду. Солдаттарын Корейже болгаш Вьетнамче чорудуптарга, олары ол черлерге барып өлген ындыг чурттардан келер, вьетнамнарга удур углаанган боо-чепсекти чүдүреринден ойталаан француз дөрлериң кадайы, оолдары, Малайяның чурттакчыларын өлүрүп баарындан ойталаан англи херээжен кижи ол туктарның ыытарын тудуп турган.

Ук конгресс бүгү диптерниң херээженнериниң сырый каттыжыышкын, найыралын болгаш бүдүрежилгезин быжыглаан. Шак ындыг калбак төлээлелгелиг улуг шуулган делегейниң херээженнер шимчээшкининиң төөгүзүнге ооң мурнунда чер-ле турбаан.

— Декларация хүлээп алырынга кымнар киришкенил?

— 67 чурттан 1990 херээженнер конгресске келген. Ынчалзажок Декларация дээш 70 күрүнениң төлээлекчилери бадылаан. Шуулган киржикчилериниң шиитпирин ёзугаар КУДР-ниң, Вьетнамның болгаш Малайяның делегацияларының үнүн бадылаашкын кылдыр санаан.

Төөгүлүг ужур-дузалыг документ — херээженнерниң эргелери дээш демиселдиң боттуг программазы ынчалдыр хүлээп алдынган. Кадыг-дошкун ылгай көрдүрүүшкүнге таваржып турган ындыг кижилерниң кол негелделери ында кирген, шиитпирлээр ужурлуг тодаргай сорулгаларны делегейниң хөй-ниитизиниң мурнунга тургускан.

— Декларацияның кол-кол чүүлдерин адап көрүңер.

— Хамыктың мурнунда херээженнерниң кеш-сөөгүнден, национальындан болгаш социал байдалындан хамаарылга чокка оларга деӊ эргени боттандырып бээриниң эргежок чугулазының дугайын ында чугаалаан. Амыдыралга ыяап-ла боттандырары негеттинип келген эргелерниң «сорунзазы» — 14 пункт ол документиде кирген. Оларның чүгле чамдыктарын көргүзүп көрейн. Ол чүл дээрге, магадылалдыг ажылдаар эрге, профессияны хостуг шилип алыры, бир дөмей ажыл дээш эр улус-биле бир дөмей төлевир алыры болуп турар. Иени болгаш чашты күрүнениң камгалаарының дугайын, эрге-чагырганың бүгү органнарынга херээженниң кандыг-даа ылгай көрүүшкүн чокка соңгуткан туруп болурунуң дугайында ол декларацияда база чугаа чоруп турар.

Бөгүнгү турушту барымдаалап Декларацияны үнелевишаан, херээженнерге КНО-нуң он чылының (1976—1985) эрге-хемчээлдеринге таарыштыр ол болза кижиниң чаагай чоруу дээш аажок улуг ажылдың үндезини болу берген кылдыр чугаалап болур. Ол он чылдың лозуңу: «Деӊ эрге. Хөгжүлде. Тайбың».

— Силерни дыңнап ора, алдан ажыг чыл мурнунда тырттырган фотография дугайын сакты бердим, ында революцияның бүдүүзүнде Россияның херээженнери тайбыңны, тарааны, деӊ эргени негеп турарлар дээн болду...

— Төөгүчү болганымда, ол үеге хамаарышкан бүгү чүүлдерни эки билир мен. Бистиң чурттувустуң херээженнери амыдыралдың бүгү талаларынга деӊ эргени алдан чыл мурнунда алган. 1918 чылда хүлээп алдынган баштайгы Совет Конституция күрүне, ниитилел-политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш культура амыдыралга эр улус-биле деӊ кылдыр революцияның херээженнерге тыпсып берген эргелерин хоойлужудуп быжыглаан. Ынчаарга бир эвес херээженнерниң мурнундагы байдалын — оларның бижик-билиг чок, хөжудангай, дарлаттырган турган байдалын барымдаалаар болза, хоозун деӊ эргеден ёзулуг деӊ эргени чедип алырынга чедир үениң аразы дыка ырак.

Ынчангаш бистер, совет делегацияның кежигүннери, бистиинге херээженнерниң херек кырында деӊ эвес байдалын үжен чылдарның төнчүзүнде-ле ажып эрткен турганын, Херээженнер эргелериниң Декларациязында кирген бүгү пунктулар ССРЭ-де шагда-ла боттанганын Копенгагенге болган конгресске чугаалап турган бис.

Копенгаген конгрезинге хүлээп алдынган бүгү делегейниң херээженнеринге кыйгырыг дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Бистер, делегат херээженнер, делегейге тайбыңны харын чүгле ниити күжениишкиннер-биле бадыткап болурун билип турган бис. Ол Кыйгырыгда мынча деп бижээн чүүл бар: «Атомнуг болгаш бактериялыг чепсекти хоруурун, массалыг узуткаашкынның чепсээниң бүгү хевирлерин бүдүрерин болгаш ажыглаарын хоруурун каттыжып алгаш, чазактарывыстан негээлинер... Дайынны пропагандалаарын, улустар аразынга удур-дедир көржүр хөөн чок чорукту пропагандалаарын хоруурун чазактардан улам шиитпирлиг негээлинер...» Өлүмнүң чепсээ болур нейтроннуг бомбаны бүдүрер болгаш ону Барыын Европага сайгара тургузар дээр бодунуң планнарындаа АКШ-тың ойталавайн турары-биле холбаштыр улустарның ындыг шиитпирлиг чоруу бөгүн улам онза чугула болу берген.

Дайынга удур кыйгырыгны хүлээп алган конгрестиң киржикчизи болгаш Совет Эвилели кезээде тайбың дээш демиселчи болуп келгенинге, дайынны пропагандалаарын мээң чуртумнуң Конституциязы хоойлу-биле хоругдаанынга, кижи төрелгетенни өлүм-чидимге таварыштырар нейтроннуг бомбаны бүдүреринден кайы-даа таланың ойталаарының дугайын дугуржуп алырын Совет күрүнениң баштыңы Леонид Ильич Брежневтиң саналдаанынга чоргаарланып турар мен.

(ПМА).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

НАЙЫРАЛДЫҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның улуг өңнүү, амгы үениң шылгараңгай ажылдакчызы Леонид Ильич Брежнев баштаан ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязының Чехословакияга кылган аян-чоруу онза чугула политиктиг ужур-дузалыг болган деп ЧССР-ниң даштыкы херектер министри Б. Хнеупек медеглээн.

Бистиң партияларывыстың болгаш күрүнелеривистиң дээди деңнелге эрттирип турар ужуражыышкыннары бүгү чүүлдерге кады ажылдажылганы шапкын хөгжүдеринге чугула идиг бээр чаагай чаңчыл апарган деп СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ол оон ыңай демдеглээн. Ындыг ужуражыышкыннар чүгле ийи таланың харылзааларын хөгжүдеринге эвес, бүгү социалистиг дем каттыжыышкын чурттарының чаңгыс эвилелди болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарынга база чугула ужур-дузалыг. Шак ындыг ужуражылгалар Европага тайбыңны улам быжыглаарынга, делегей харылзааларынга чавырлыышкынны хаңыладырынга база улуг салдарлыг дээрзи чугаажок.

Бистиң партиявыс, социалистиг Чехословакияның ажылчы чоннары акы-дуңма Совет Эвилели-биле найыралдыг, эвилелдиг болгаш кады ажылдажылганы бодунуң айыыл чок чоруунуң, тайбың күш-ажылының болгаш аас-кежиктиг социалистиг амыдыралының кол негелдези деп санап турар. Ук сорулгаларның херек кырында магадылалдарының бирээзи болза 1970 чылда ЧССР биле ССРЭ-ниң аразында чарган найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээ болур. Бистиң партиявыстың болгаш чонувустуң амыдыралында ол ёзулуг төөгүлүг документиниң буянныг салдар чедирбээн чаңгыс-даа адыры чок. Ук документиниң ачызында чехословак-совет харылзаалар шынар талазы-биле чаа бедик чадаже көдүрүлген деп сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур мен.

ЧССР биле ССРЭ-ниң улустарының, бүгү социалистиг чурттарның, бүгү-ниитиниң тайбыңчының болгаш депшилгезиниң эрге-ажыктарынга дүүштүр акы-дуңма эвилелди камгалаар, быжыглаар болгаш моон соңгаар-даа улам хөгжүдер дугайында бистиң партияларывыстың күзел-чүткүлүн болгаш шиитпирлиин совет партия-чазак делегациязының аян-чоруу, ооң түңнелдери база катап бадыткаан.

Социалистиг чурттарның даштыкы политиказын демниг боттандырар талазы-биле ЧССР-ниң делегейге ролюн, ЧКП-ниң, ооң Төп Комитединиң, ЧКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ЧКП ТК-ның Чиигине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусактың улуг салыышкынын совет делегация бедик-биле үнелээн деп кады кылган медеглелде айыткан. Аңаа бис аажок чоргаарланып турар бис. Ол сөстер биске улуг ужур-дузалыг боop турар.

ССРЭ-ниң партия-чазак делегациязының ЧССР-же аян-чоруун бүгү делегей база улуу-биле сонуургаан болгаш бедик-биле үнелээн. Ындыг болбас арга чок. Чүге дээрге ССРЭ-ниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның тайбың политиказының дугайында, политиктиг чавырлыышкынны шериг чавырлыышкыны-биле холбаар дугайында Л. И. Брежневтиң чугаалаан сөстери бүгү диптерниң бүгү-ле ак сеткилдиг кижилеринге билдингир боop турар. Ындыг болзажок «улустар аразының тайбың кады ажылдажылгазының херээнге боо-чепсекти эндере бүдүрер чоруктуң үргүлчүлээшкини улуг хораны чедирип турар» деп эш Л. И. Брежневтиң демдеглээнин уттуп болбас ужурлуг бис. Ол дугайын НАТО чөвүлелиниң чоокта чаа Вашингтонга болган сессиязының түңнелдери бадыткаан болгай. Чавырлыышкынның чорудулгазын буурадырын ажыы-биле оралдажып турар күштер ам-даа бар дээрзин оон безин илден-дир.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа саналдары ядролуг болгаш ядролуг эвес-даа чепсектерге бүрүн хамааржыр дээрзин онзалап демдеглексээр бодаап мен. Ук саналдар кончуг тодаргай болгаш дорт, олар чепсегленишкинни дүжүрериниң чугула айтырыгларын комплекстиг ёзу-биле шиитпирлээриниң херээнге янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң кады ажылдажылгазынга шын орукту айтып берип турар. Ук саналдар чүгле Европаның улустарының эвес, бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Бүгү кижи төрелгетен, үлегерлеп чугаалаарга, дарылыг доскаар кырынга чурттаар хөңнү чок, делегейниң үшкү дайынының от-көзүнге өрттенир-даа хөңнү чок. Совет Эвилели боо-чепсектиң кандыг-даа хевирин кызыгаарлаарынга болгаш хоруурунга белен, бистиң кызыгаарлап азы хоруп шыдавазывыс хире ындыг чепсектер чок деп эш Л. И. Брежневтиң чугаалаан сөстери делегейниң хөй-ниитизиниң угаан-медерелинге, Барыын чүктүң харысалгалыг политиктериниң угаан-медерелинге бүрүн четкен боор деп бодаар мен.

Чепсегленишкинни дүжүрерин кымның-даа айыыл чок чоруунга хора болбас кылдыр чогуур чепсектиг күрүнелерниң аразынга дугуржулга ёзугаар чорудар ужурлуг деп Совет Эвилели саналдап турар. Чепсегленишкинни дүжүрер чорук кайы-даа таланың шын сеткилинден улуу-биле хамааржыр, ол аңаа-ла бир кажар арга эвес, херек кырында боттуг чүүл болган турар ужурлуг. Кижи төрелгетенниң амыдыралының үндезин достеринге хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээринче углаан Совет Эвилелиниң ак сеткилдиг күжениишкиннери чогум-на ындыг сорулганы салып турар.

Ынчангаш эш Л. И. Брежневтиң Прагага чугаалаан чүүлдеринге, тайбың дээш демиселдиң улуг херээнге Чехословакияның даштыкы политиказының совет даштыкы политика-биле чергелештир идепкейлиг дузалажып турарынга бис чоргаарланып турар бис деп түңнелинде Б. Хнеупек демдеглээн.

ИЙИ ЧУРТТУҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

ПАРИЖ. (СЭТА). Француз-совет садыг палатазының Парижке эрткен ээлчеглиг XII кол ассамблеязының киржикчилери эрткен чылын Францияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында садыг-экономиктиг кады ажылдажылгазының чедиишкинниг түңнелдерин болгаш ону улам хөгжүдериниң перспективаларын чугаалашкан.

Эрткен чылын ийи чурттарның аразында садыглажыышкынга чаа көдүрлүүшкүнү демдеглээн деп палатаның даргазы, Францияның национал хуралының депутаты Р. Нюнжессер демдеглээн. Бараан саарылгазы 13 миллиард франк акша четкен азы 1976 чылга деңнээрге 30 хуу өскен. Бир эвес садыглажыышкынның ындыг темпизин бо-ла хевээр тургузар болза, 1975—1979 чылдарда бараан саарылгазын үш катап улгаттырар арга тургустунар, бо дээрге, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Францияга аян-чоруунуң үезинде ийи чурттарның удуртукчуларының салган сорулгаларынга дүгжүп турар.

Бо сорулганы чедип алыры Францияга чугула ужур-дузалыг болур ийик деп Францияның экономика министри Р. Монори сессияга чүве чугаалап тура демдеглээн. Бистер ССРЭ-биле бараан солчуруун калбартырынга сонуургалдыг бис деп министр чугаалаан. Кады үндүрген күжениишкиннерниң түңнелинде совет-француз кады ажылдажылга бистиң чурттарывыстың амыдыралының барык бүгү адырларында калбарган деп, ССРЭ-ниң Франциядa элчини С. В. Червоненко чугаалаан. Бистиң харылзааларывыстың үндезини, ооң шимчеликчи күжү болза, Европага болгаш бүгү делегейге байдалды чогумчудар дээш политиктиг кады ажылдажылга болур. Совет Эвилели Франция-биле чөпшээрежилгени болгаш кады ажылдажылганы калбартпышаан, бо чаңчылдарны улам хөгжүдеринге белен деп совет элчини уламчылаан.

АНГЛИЯ. Британ ортулуктарында сөөк-язы ылгаар чоруктуң калбарып турарынга чурттуң депшилгелиг хөй-ниитизи килеңнээшкинни илергейлеп турар.

Англияда фашистиг үүлгедиишкиннерни ажыы-биле кылып турар «национал фронт», «колонна-88» деп организацияларның болгаш өске-даа бөлүктерниң ажыл-чорудулгазын соксадырын, кижи көөр хөңнү чок идеяларны чуртка пропагандалаарын кезээ мөңгеде хоруурун хөй-нити негеп турар.

ЧУРУКТА: сөөк-язы ылгаар чорукка болгаш неофашизмге удур чыскаалдың Лондонга боop турары.

А. ШАЛЬНЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Сөөлгү үеде Совет Эвилелинге өжээнзирек кампанияны Каттышкан Штаттарда үрдүндүрүп турар апарган, ооң колла утказы болза, АКШ-тың ССРЭ-де элчин чериниң дүрүм чок үүлгедиин чажырары болгаш элчин чериниң бажыңындан америк тускай албан черлериниң Совет Эвилелинге удур разведка-хоралакчы ажыл-чорудулгазын хөй-ниитиниң кичээнгейинден чайладыры боop турар. Америк тала бо кампанияның үезинде элчин чериниң бажыңынче кандыг-бир «шургуушкун» деп чөңгээлиг буруудадыышкынны идип үндүрген болгаш элчин черинден чүве дыңнаарынга херектиг электроннуг тургузугну тып алган бис деп бадыткап турган.

Маңаа холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу АКШ-тың күрдепартаментизинге бижик чоруткан. Америк элчин чериниң ажылдакчылары кожазында турар совет чурттаглга бажыңының одалга тудуун үреп каан, америк тускай албан черлериниң разведка-хоралакчы ажыл-чорудулгазынга холбаштыр камгалал хемчег кылдыр кылган системаны база үреп каан деп ук бижикте айыткан.

Дыка үр үениң дургузунда АКШ-тың элчин чериниң бажыңындан тускай постулар харылзаа шугумнарын, ооң иштинде радио-телефон чугаалажыышкыннарын дыңнаар радиоэлектрон разведказын кылып турганының дугайында бүзүрелдиг херечи чүүлдер совет талада бар деп, бижикте демдеглеп турар. Айыткан постуларның ёзулуг разведка даалгалары болгаш оператор журналдары чогуур совет органнарда бар. Американнарның дүрүм чок үүлгедиглерин доп дораан соксадырын, үрегдээн чүүлдерин долузу-биле катап тургузарын болгаш чөңгээлиг кампанияны соксадырын айыткан негелде ук бижикте бар.

АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Картер Аннаполис хоорайда шериг-далай академиязынга чүве чугаалааш, ону совет-америк харылзааларның амгы байдалының анализинге тураскааган.

АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң аразында харылзаалар делегей байдалының эң чугула айтырыгларының бирээзи боop турар, ол ышкаш ийи чурттарның аразында харылзааларга чавырылдырыышкынны кылыры бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга тодарадыкчы ужур-дузалыг боop турар деп ол айыткан. Президент чавырылдырыышкын дугайын чугаалап тургаш, адаанныжылга деп состу эвээш эвес чугаалаан. «Совет Эвилели-биле бистиң харылзааларывыс ам-даа дыка үр үениң дургузунда адаанныжылга принциптеринге үндезилеттинип чоруттунар дээрзин угаап-бодаар ужурлуг бис. Ол адаанныжылга айыылдыг катастрофа характерлиг эвес, а конструктивтиг болур төлээде, бистиң харылзааларывыс кады ажылдажылга принциптеринге база чоруттунар ужурлуг» деп, ол чугаалаан.

Стратегтиг шаап халдаар чепсекти кызыгаарлаар талазы-биле чаа керээни чарар дугайында, ядролуг шенелделерни долузу-биле хоруур дугайында, аңаа чепсектерни өске чурттарже бээрин кызыгаарлаар дугайында. Индий океан бассейнинде күштерниң деңнелин таарыштырар дугайында, өске-даа чамдык айтырыглар талазы-биле совет-америк чугаалажыышкыннар амгы үеде үргүлчүлеп турар деп президент сагындырган. Чогуур чүүлдерге кады ажылдажылганы чорударының аргаларын «өөренип көөрүнге белениң» Каттышкан Штаттар көргүзер ужурлуг деп, президент медеглээн.

Стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкыннарның улуг ужур-дузалыг боop турарын президент демдеглээн болгаш стратегтиг чепсектерни кызыгаарлаар (СЧК) талазы-биле дугуржулганы чедип алыры ийи чурттарның айыыл чок чоруун быжыглаар ийик деп медеглээн. «Бо чугаалажыышкыннарны адаанныжылганың өске хевирлеринде болуушкуннарның хөгжүлдези-биле дүүштүрер азы бо чорудуушкунга өске онза негелделер идип үндүрер күзел бисте чок» деп ол бүзүреткен. Моон-биле кады «дүрбүжүүшкүннер, шыңгыы маргылдаалар азы тайбыңга кыжаныг ындыг дугуржулганы дилээринге нарыыдадыышкынны тургузуп болур» деп, ол чугаалаан.

Чепсегленишкиннерни дүжүрер талазы-биле КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай сессиязы Нью-Йоркта эртип турар үеде, ССРЭ болгаш өске-даа чамдык күрүнелер чавырылдырыышкынны хаңыладыр, ону шериг талазы-биле чавырылдырар, чепсектерни эндере бүдүрериниң айыылын доктаадыр дугайында тодаргай саналдарны үндүрген үеде чүве чугаалаан-даа болза, Дж. Картер бо бүгү айтырыглар талазы-биле чаңгыс-даа сөс ыттаваан. Ол-ла үеде АКШ НАТО-нуң өске чамдык чурттары-биле кады Заирге интервенцияны кылып, ону неоколониалистиг политиканы чорудуп турар Африканың чамдык күрүнелериниң чагырыкчы бөлүктериниң деткимчези-биле кылып турарын Картер бир янзы тайылбырлап, ону аарыг баштан кадык башче чая каарын оралдашканы элдептиг. ССРЭ-ниң болгаш Кубаның Африкада ролю Африка күрүнелериниң хамаарышпас чоруунуң херээнге база Африкага «сөөк-язы ылгаарының чептиг эвес чоруун» чайладырынга шаптык кадып болур деп ол чугаалаан. Херек кырында байдалды ап көөрге, чогум-на харын АКШ сөөк-язы ылгаар ёзу-чурумнарның талазынга туржуп турары билдингир болгай. Вашингтон Анголага тайбың таарыштырылганы кылырын күзеп турган деп агартынарын президент оралдашкан, ынчалза-даа херек кырында ол чуртка чардыныкчы бөлүктерни база-ла Вашингтон чепсек-биле хандырып, деткип турган. Оон-биле кады Вашингтонунуң администрациязы Анголага болгаш Африканың өске-даа чурттарынга хоралакчы чоруктарны кылыры-биле Төп разведка эргелелин ажыглаарынга сөөлгү кызыгаарлаашкыннарны дүжүрерин конгресстен чедип ап турар.

Америк президент Совет Эвилелиниң болгаш ооң ниитилел тургузуунуң дугайында «кылымаа-биле» чугаалаан. Амгы америк пропагандада өскерилбес апарган сөстерни ол катаптаан. «Совет шериг күчүзү хемчээл чокка өзүп турар», Совет Эвилели эргелеп-башкарылга талазы-биле бодунуң аргазын «даштыкыже нептередирин» оралдажып турар деп ол чугаалаан. Бо чылып каан сөстерниң Дж. Картерге херек апарган чылдагааны база билдингир: АКШ-тың болгаш НАТО-нуң «кол шагдаа» болур дээн ролюн чажырып чытканы ол. Боттарының хеделиишкиннерни өске диптерже нептередиринче кыйгырыгны чогум-на харын АКШ чоокта чаа НАТО чөвүлелиниң сессиязынга үндүрген. Америк шериглер ам безин Заирде коступ келгилээн. НАТО-нуң шериг күчүзүн күштелдирер, «согукчу күштерни» быжыглаар, Оожум океан бассейнинге «кошкаш чок киржилгени» хандырар сорулга-биле шериг чарыгдалдарын АКШ өстүрер апаар деп, Дж. Картер бодунуң чугаазынга демдеглээн.

Чавырылдырыышкын болгаш тайбың кады ажылдажылга оруунга, чепсегленишкиннерни дүжүрериниң оруу-биле бурунгаарлаарынга чогум-на харын АКШ-тың политиказы кол моондак кадып турар деп чүвени улам хөй күрүнелер билир апарган. АКШ-тың президентизи бо бүгү чүүлдерни херекке албаан болгаш «Совет Эвилели, чок болза, удур демисежир арганы, чок болза, кады ажылдажылганы шилип ап болур. Оларның кайызынга-даа Каттышкан Штаттар четчири-биле белеткенип алган» деп чугаалаан.

Бо медеглел элдептиг-дир. Тайбың бот-догуннаашкынның оруун, чавырылдырыышкынны хаңыладырының оруун Совет Эвилели шагда-ла шилип алган болгаш ол сорулгаларны чедип алыр дээш чайгылыш чок туржуп турарын Картер багай эвес билир болгай. Ынчалза-даа Вашингтонунуң удуртукчу бөлүктери чүнү кызырының оруун ам-даа шилип албааны илден-дир.

дыг таварылгада бригаданың «Хөөн эдикчилери» бүдүү хөделип кириптер. Элээн каш баштак чугаалар үнген, каткы-хөг дыңналган соонда, демги кыстың арнынга хүлүмзүрүг чайнай бээр. Черле бистиң кыстарывыс оюн-баштакка, каткы-хөгге, ырга кончуг ынактар.

Чайгы үелерде тайгаже дөгере дыштанып үнүп турар бис. Ынчап бригаданың кежигүннериниң хөглүг-омак шимээни арга иштин дола бээр. А кыстарның ырлажырын канчаар! Шеверлекчилер бригадазы эвес, а ыраажылар чыглып келген-биле дөмей-ле.

Бистиң кыстарывыс Зинаида Салчактың бригадазы-биле социалистиг чарыштыг ажылдап келген. Бирде мурнап-даа, чамдыкта соңнап-даа каар-ладыр бис. Чаржып, бот-боттарывыска дузалажып, арга-дуржулгавысты солчуп келдивис.

— **АЛЫС** бодум Тыва чурттуг кижи-ле болгай мен — деп, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдың эдилекчизи **Валентина Берунова** ажинге улашты. — Кызылга төрүттүнген, аңаа өскен болгаш ортумак школа дооскан мен. Бо черге 1964 чылда, комбинаттың бирги ээлчээн ажыглалга кирер деп турда, бодумнуң изиг күзелим-биле чедип келдим. Дораан-на дериг-херекселдер машинизинге ажылдап, кежээки политехникумга өөренип кирдим. Өөренип тургаш-ла операторлай бердим. Ооң соонда ээлчег начальниктеп тургаш, эм мастерлей бердим. Бистиң ээлчегде колдуунда аныяктар, комсомолчулар ажылдап турар. Оларның кол нуруузу кылган ижинге кызымак. бүдүрүлгениң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун шыңгыы сагып келген. Чижээлээрге, Алексей Ооржак, Рита Уйнукай, Лариса Глухарева болгаш өскелер-даа ак сеткилдиг ажылдап турар.

— **А БИСТИҢ** амыдырал хандырылга комбинадывыс чүгле Ак-Довурактың эвес, а бүгү районнуң чурттакчыларының, ооң иштинде ыраккы кодааннарда малчыннарның чагыгларын күүседип келген — деп, Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы **Шоя Данакай** хөөрей-дир. — Тудугжулар суурунда болгаш Кызыл-Мажалыкта салбырларлыг бис. Беш суурда чагыглар хүлээп алыр черлер бар. Дааранып беш бригада, идик септээр мастерскал, баш дүгү таарар; чурук тырттырар черлер, телемастерская база бар. Бодум Кызылга даараныкчылар курузу дооскаш, эр улустуң даштыкы хевин быжып ажылдаандан бээр он чыл ажа бердим. Бистиң комбинатта Каракыс Уидун, Күнзеңмаа Куулар, Валентина Пахабова, Николай Андропов, Валентина Кензина, Петр Шмаенков болгаш өскелер-даа эки ажылдап, чурттакчы чоннуң чагыгларын шынарлыг күүседип турар.

— **ЧОЛААЧЫЛАР** дөгеревис даг-дүгүнүң тывыжы-биле дорт болгаш доора-даа харылзаалыг бис — деп, № 11 АТБ-ниң чолаачызы, Күш-ажылчы Алдар орденинин III чергезиниң эдилекчизи **Адыг-оол Чымба** аңаа улашты. — Дорт дээнимниң утказы — оолдарның комбинаттың ажылынга шуут киржилгези, а доора дээнимниң утказы — аңаа хамаарышкан янзы-бүрү даштыкы ажылдарны кылыры-дыр ийин. Ак-Довуракта хамык-ла иш даг-дүгүн ээбээ-биле казып алырынче угланган. Ынчангаш хөмүр-даш, сай, довурак, тудуг материалдары, ааш-чем аймаа, даг-дүгү дээш чолаачыларның сөөртпес-ле чүвези чок. Шупту 80 хире чолаачы бар бис. Олар херек апарган кандыг-даа ажылдан чажам дивестер. Даваа-Чол Сарыглар, Виктор Житов, Куваттаа Бирлей дээш бисте дуржулгалыг, даанган ижинге бердинген кижилер эвээш эвес.

Бо черде 12 чыл ажылдап келдим. Кандыг-даа чүък машиназының тургузуун, ооң янзы-бүрү кезектериниң «аажы-чаңын» дыка-ла өөренип алдым. Бир-ле катап «Эң дээре чолаачы» деп ат дээш республиканың телеконкурузунга кириишкеш, бир дугаар чер ээлээнимге дыка-ла өөрдүм мен ийин. Ажылдан хостуг үемде шыдыраа ойнаарынга кончуг хандыкшылдыг мен. Культура ордузунда шыдыраа клуву тургузуп алган бис. Дыштаныр хүннерде аңаа чыглып кээр өөрүм хөй.

— **ЧЕРНИҢ** черинге чолаачы кандыг-даа үрелиишкинге таваржып болур чүве — деп, Ак-Довурак АТБ-де чолаачылар бригадири **Хасан Тумгаев** аныяк ажинге улажы-дыр. — Ынчангаш бистиң бижик кагбаан хоойлувус бар: машиназы үрелген азы кандыг-бир чүве херегдээн ажинге ыяап-ла дузалажыр. Ёзулуг чолаачы эрлер ону хажык чокка сагып чоруур. Ынчаарга ол дуза ажылдап турган черден эгедээр болдур ийин. Чижээлээрге, Ак-Довурак — Абаза аразынга ылаңгыя кыжын чоруурга берге-ле. Ооң ужун чаа келген аныяк кижи олче чоруур бетинде бир ай шенелде эртер ужурлуг. Аныяктарның дагдыныкчызы болганымда, бо айтырыгже онза кичээнгей салып чор мен. Дыка хөй оолдарны калбак орукче үдеп кагдым!

— Маңаа келгеш баштай транспорт цегинге чолаачылап турдум — деп, ол уламчылады. — Ооң соонда бээр шилчип келдим. Узун орукка чоруксаар күзелим күштүг болганы ол боор оң. Бодум Чечен-Ингушетия чурттуг кижи мен. Шериглеп халашкаш Тываже, даг-дүгүнүң тывыжынга ажылдаар дээш келгеним бо. Ажыы-биле чугаалаарга, Тываның чүгле сураан дыңнаан мен. Мени бо черге аки хүлээп алган. Ам мында турумчуп, ижигип, дыка хөй өңнүктерлиг, таныштарлыг апарган мен.

— **КАНДЫГ-ДАА** кижи чемненмейн ажылче үнмес — деп, Ак-Довуракта хлеб заводунуң булочка цегиниң бригадири, хоорай Совединиң депутады **Пелагея Касьянова** шуут бадыткаар. — А хлеб, булочка чокта база хоржок. Ынчангаш бистиң кыстарывыстың кылган ижи даг-дүгү тывыжы-биле хаай харылзаалыг, чугула ажыл. Бо хлеб заводунга кээп ажылдаандан бээр безин он чыл ажа бердим. Кылыр ажылымны эки билир мен деп мактанмайн чугаалап болур мен. Эки булочка быжырып алыры белен эвес болдур ийин. Ылаңгыя чаа келген кыстарны элээн үр өөредир апаар кажи-дыр мен. Ажыл дээнде карак-кызыл, тудуптур кыстар бисте эвээш эвес. Оларның-биле кады дааңган үлүүвүстү шынарлыг күүседип чор мен.

Ак-Довурактың ажылчыннары-биле хөөрежирге ындыг-дыр. Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Ында кижилер янзы-бүрү чүктерден келген болгаш ниити херек дээш демниг ажылдап, найыралдыг чурттап турар. Кара-Даш дааның эдээнге хып дээн чалыы аныяктар партияның кыйгырыы-биле комсомолчу путёвканы холга туткаш, чыглып келгеш, хоорайны болгаш комбинатты тутчуп, өглүг-баштыг, ажы-төлдүг кижилер апаргылаан.

Б. МОНГУШ.

ХЕЛЬСИНКИДЕ СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕ

Бо чылдың май 17-ден 31-ге чедир Хельсинкиге ССРЭ-ниң национал делгелгези болган. Ооң экспонаттары барык 7600 дөрбелчин метр шөлдү ээлээн. Аңаа келген кижилер Совет күрүнениң 60 чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннерин, совет чоннуң эң кол тиилелгелерин сонуургааннар.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының дугайында, бистиң бүгү чоннуң күрүнезиниң демократиязының дугайында, Ленинчи декреттерден эгелээш бо хүннерге чедир совет кижилер Тайбың программазын амыдыралга ханчаар боттандырып турарының дугайында, Хельсинкиге болуп эрткен бүгү-европа чөвүлел хуралдың Түңнел актызында ат салганының болгаш ону амыдыралга ханчаар боттандырып турарының дугайында делгелгениң материалдары көргүскен. Ында онзагай черни найыралчы совет-финн экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларының дугайында документилер, ССРЭ биле Финляндияның ЭДЧ аайы-биле кады ажылдажылгазы ээлээн.

Делгелгениң үлетпүрүң көргүскен кезээнде ук чурттуң 200 бүдүрүлгелериниң продукциязын сайгарып турар даштыкы садыгның 30 хире каттыжыышкыннары база киржип турду. Оон иштинде финн хоорайларының төрелдешкен совет он хоорайның бүдүрүлгелери база бар. Экспонаттарның аразында совет үлетпүрде чаа чүүлдер — лазерлерден эгелээш атомоходтарның болгаш космос корабльдериниң макеттеринге чедир аңаа делгеттинген.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң чарлааны социал хөгжүлдениң программазы хөй санныг экспонаттарда, фото-чуруктарда, кадык камгалалга, дээди өөредилгеге, курорттарга дыштанылга болгаш эмнелгеге, туризмге тураскааттынган кинофильмнерде тодаргайы-биле көргүстүнген.

Совет делгелгеге бистиң чурттуң чамдык эвилелдешкен республикаларының киржилгези база эки чаңчыл боор бар чыдар. Хельсинкиде ол делгелгеде Белорус болгаш Эстон республикаларының экспонаттары бар. Олар шуптузу бодунуң республиказының, оон төөгүзүнүң, экономикага, культурага, эртемге чедиишкиннериниң, даштыкы экономиктиг харылзааларының болгаш бараанны даштыкыже үндүр садар аргаларының дугайында чугаалап турар.

В. РЕЗЕНФЕЛЬД.
(ПМА).

ОЛИМПИАДА 80-НИҢ ШАҢНАЛ МЕДАЛЬДАРЫ

Игры XXII Олимпиады Москва 1980

Олимпиада 80-ниң шаңнал медальдарының арын болгаш артыы талазының хевирин делегейниң Олимпийн комитединиң Афиныга эрткен 80-ги сессиязынга бадылаан.

Медальдың хевириниң автору — Москва чурттуг чурукчу Илья Алексеевич Постол.

ЧУРУКТАРДА: медальдың арын талазы (үстүнде) болгаш артыы талазы (адаанда).

(СЭТА-ның фотохрониказы).

НАДЯ ДЭЭР УРУГ ЧОРААН

Ховар салым-чол

— Кижилерниң овур-хевирин чурааны, шыйыгларны тыртып турганы кайгамчык-ла шевер-дир аа!

— А-а, бо дээрге А. С. Пушкинниң «Капитан уруу» деп чогаалының маадыры-дыр.

— Моозу Л. Н. Толстойнуң «Дайын болгаш тайбың» деп сураглыг романының бир маадыры эвеспе.

— Ийе, харын ынча деп бижип каан-дыр.

— Кайгамчык шевер чурукчу уруг чораан але.

— Ону кым-даа чурулгага өөретпээн дээрзин бир журналдан номчаан мен.

— Ол сес хар безин четпейн чорааш-ла аажок хөй чуруктарны чурааш, бүгүдеге сураг-жааны ол ышкажыл.

— Ындыг кайгамчык угаангыр-сагынгыр бодал, онзагай чуруктар кайын кээр чоор!

— Салым-чаяанныг кижи деп чүве ол-дур.

— Надяның ада-иези Тыва чурттуг улус дээри шын бе?

— Авазы тыва кижи дээнигай.

— Ону база дыңнаан мен...

Бо дээрге республика музейинде Надя Рушеваның чуруктарын делгээн өрээлге келген көрүкчүлерниң чугааларындан сөстер-дир.

НАДЯ дээрге чалаттынган талантылыг ховар дээн кижилерниң бирээзи чораан. Ол бодунуң кыска назынының иштинде он муң ажыг янзы-бүрү чуруктарны чураан, а бо музейниң өрээлинде оларның чүгле бежен хирези делгеттинген. Оон ада-иези-биле шаанда кады ажылдап чораан болгаш оларны дыка эки билир мен. Алдан чылдарның эгезинде Надяның адазы Николай Константинович-биле Москвада журналистерниң Төп бажыңынга сөөлгү катап ужурашкан бис. Хөй-ле чүүлдерниң, ылаңгыя Тыва дугайын көөрежип олурувуста, уруунуң дугайын ол чассыда аарак база чугаалап олурган чүве.

— Чаңының чаптанчылы аажок, шала бөрүксүзээр чаңгыс кыстыг бис, ам он харлаар чоокшулап олурар.

— Аажок чурукчу уруг деп дыңнадым.

— Черле шору чуруур кижи харын.

— Николай Константинович силер база чурукчу кижи болгай силер — адазын дээзэн-дир.

— Ону чурулгага кым-даа өөретпээн. Беш харлыында-ла боду бичии уругларның хевир-дүрзүзүн карандаш-биле шевергини аажок шыйып эгелээн — деп, Николай Константинович бодунуң далашпас чаңы-биле ынчан чугаалап олурганы сагыш-сеткилден уттундурбаан.

Уруунуң угаангыр-сагынгырын эскерип кааш, адазы оозунга эрте-бурунгунуң-даа, амгы-даа үениң тоолдарындан үзүндүлер номчуп бээрге, оон маадырларының дүрзү-хевирин Надя шевергини аажок шыйып, чуруп турар апарган. Надя школага өөренмишаан, он харлыында Москваның Ленин дагларында Пионерлер ордузунда хостуг шагында өөренир чурулга студиязынга барып турган. Ооң башкылары Л. А. Магницкая, А. В. Попов олар ооң кайгамчык салым-чаяанын эскерип каан. Надя Рушеваның чурук чуруурда баштай ажыглаар херекселдери чүгле демир-үжүк болгаш будук, чураан соонда ол катап кандыг-даа эдилгелер кылбас болгаш чурук бүрүзүн каш-ла минута иштинде шыйып каар турган.

Ол он бир харлыг турган сураглыг скульптор академик Василий Алексеевич Ватагин-биле өнүүктежи берген. Салым-чаяанның уруг боду тускайлан болбаазырадып сайзыратсын дээш академик ону кандыг-бир чурулга школазынга өөретпезин ооң ада-иезинге сүмелээн.

Үстүнде адаттынган ажылдардан аңгыда, Борис Полевойнуң «Доктор Вера» деп номундан база «Золушка» деп балеттен кижилерниң овур-хевирлерин, «Таппычылар», «Баскетболчулар», «Вьетнамне», «Япон кыстар», «Дирижёр кыс», «Кыстар карнавалы» болгаш ооң өске-даа хөй кайгамчык чуруктары, графикалары кижиниң сагыш-сеткилин хайныктырып каар.

Чамдык кижилер хөй чурук чуруур дээш, Надя шак-үе барымдаалавайн дүн-хүн чок ажылдап турган деп бодаар чадавас. Ада-иезиниң бадыткап турары-биле алырга, ол ындыг эвес. Удуур мурнуу чарыында чартык шак хире олургаш-ла хөй, ханы утка-лыг чуруктарны чуруп каар турган. Школага хүн чурумун шыңгыы сагывышаан, берген онаалгаларны ол ылап-ла күүседир турган. Чурулгага хандыкшааш, ооң өөредилгези баксырай берген таварылга турбаан.

ОН ИЙИ харлыында-ла чурукчу кыс сураглыг апарган. Ооң чуруктарын А. С. Пушкинниң Ленинградта бажың-музейинге, Л. Н. Толстойнуң музейинге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларында музейлерге делгээн турган. Казах ССР-ниң Культура министерствозу күрүнениң Т. Г. Шевченко аттыг казах уран чурулга галлереязынга ооң чуруктарының делгелгезин организастааш, чалалга билеңнге мынчаар бижээн: «Москваның школачызы Надя Рушеваның чуруктарының делгелгезин кээп көөрү-биле силерни чалап тур бис». Надяның чураан чуруктарын социалистиг чурттарже, а ол ышкаш Италияже, Японияже, АКШ-че база чоруткулаан. Ынчалзажок ол бөгүнге Надя бичии-даа мениэргенмээн, аажы-чаңы-даа баэзги хевээр оожум, топтуг томааннныг, бодунга бедик негелделиг арткан.

Надя янзы-бүрү черлерже чорууурунга ынак чораан. 1966 чылда ол Варшавага аалдап чораан. 8 классты доозкаш, Артекке болган Бүгү-эвилелдиң аныяк ленинчилериниң III слёдунга Москваның пионерлериниң делегациязының составынга киришкен. Иезиниң төрээн чери — Тывага ийи катап чорааш, баштайгы үеде «Ак-көк хемниң чурту» деп кинога бичии уругнуң ролюнга тырттырган, оон каас-чараш бойдузунга холбашкан эвээш эвес чурумалдарны кылган. Ленинградты болгаш Москва хоогунуң чурумалдыг черлерин ол кончуг эки билир турган. Надя аажок хөй чуруктарны чуруп турза-даа, школага эки өөренип, аңаа болган кежээлерге, маргылдааларга, кросстарга идепкейлиг киржип, бодунуң үе-чергезинден келген хөй санныг чагааларны харыылаарынга четтигип чораан.

Москваның, Варшаваның, Ленинградтың кинохроникалары болгаш телевиденнелери ооң чуруктарының үш делгелгелерин тырттырган. 1969 чылдың февральдың төнчүзүнде Ленинградтың документалдыг фильмнер студиязы ону кинога тырттырары-биле чалаан. Баштайгы тырттырыышкын бир неделя хире уламчылаан. Ленинградтан марттың 5-те ол дыштаны берген байдалдыг чедип келген. Ынчалзажок кинону уламчылап тырттырары болдунмайн барган. Даартазында эртен оңгу классчы уруг школаже баар дээш белеткенип олура, хенертен медерелин оскунган, баш мээзиниң бир дамырынга билдинмес кавың чоорааныңдан мээже хан аттыга берген. Эмчилер ооң амы-тынын камгалап алыр дээш беш шак ажыг оралдашса-даа, кайгамчык талантылыг чурукчу кыс шыдашпайн барган.

Он чеди харлыынга чедир-ле он муң ажыг онзагай чуруктарны чурааш арттырып кааш, чок апарган бо кайгамчык салым-чолдуг уругга мындыг сураглыг амыдыралды хайырлаан ада-иениң дугайын каксы-даа чугаалаар бодаан мен. Ада-чурттуң Улуг дайыны доозулган чылын ооң адазы Николай Константинович Рушев тускай эртемниин аайы-биле Тываның хөгжүмнүг театрынга Москвадан чуруктулап келген.

Удаваанда ол театрның ынчангы эң шылырак балет артистериниң бирээзи Ажыкмаа (Наталья-даа дээр) Дойдаловна-биле таныжып, өг-бүле туда бергеннер. Николай Константинович дээрге дендии ажылгыр, кызымак чурукчу, кижи чүве айтырбас болза, ол хүнзедир сөс эттес эш-ле болгай.

Бир катап, дөртен чылдарның ортаа үезинде, чайын театрның артистери барыын талакы районнарже чоруур деп баарга, Николай Константинович эдерип туруп берген. Ынчан машина-техника ховар. Кара-Хөл, Ак, Кызыл-Тайга болгаш өске-даа кадыр-берт черлерге бир ай ажыг аъттыг чоруур апаар.

— Баар черлерниң бергезин билип тур мен. Аът мунуп билбезим-не берге боор.

— Ажырбас, дораан өөренип бээр сен. Коля.

— Ынчалза-ла эки. Кол-ла чүве тыва чоннуң амыдыралын, аажы-чаңын ылап билип алыр ужурлуг мен, оон башка мени кандыг тыва күдээ дээр боор. өңнүктер — деп, ол баштактангылаар турган.

Бир ай ажыг хире чорааш, бодунуң чогаадыкчы ажылынга ажыглаар хөй чүүлдерни ол чыып, өглерге баргаш, аптара, савада, көгээржикте янзы-бүрү хээлерни, хөй чон чыылган черге оларның аъттарының ээеринде, төрепчизинде, тепсезинде угулзаларны, бойдус чурумалдарын болгаш өске-даа хөй чүүлдерни чуруп алгаш келген. Театр спектаклының каасталгазынга, Кызылдың паркынга улуг панораманың чамдыктарынга ынчан оларны ол ажыглаан. Ылаңгыя «Төңгүр-оол», «Хайыраан-бот» болгаш өске-даа шиилерниң каасталга шимелдезин кылырынга Николай Константинович дидим, чаа эки чүүлдерни киирген.

Аныяк өг-бүле бежен чылдарның эгезинде чурттап, ажылдаары-биле Москваже чорупкан, оон соонда Таджикстанның национал театрынга ажылдааш, Николай биле Ажыкмаа Рушевтер Моол Арат Республиканың найысылалы — Улан-Баторже тускай эртемниглер болуп ажылдап чоруй барганнар. Ынчап, 1952 чылдың январьда, оларның Надязы аңаа төрүттүнген. Бир моол өңнүүнүң сүмези-биле ону Найдан деп база адааннар. Ол дээрге кезээ мөңгеде чурттап чоруур дээни ол. Рушевтерниң өг-бүлези база катап Москвага чедип келген соонда, бичии Надяның кайгамчык салым-чаяаны илерей эгелээш, бүгүдеге сурагжый берген. 1975 чылдың төнчүзүнде өг-бүлеге база бир аар кажыдал таваржып, Николай Константинович чок апарган, ынчаарга Надяның авазы Бии-Хемде Сесерлигниң Баян-Колда төрүттүнген Ажыкмаа Дойдаловна амгы үеде Москвада чурттап, ажылдавышаан.

НАДЯ РУШЕВАНЫҢ ховар салым-чаяанының, ооң онзагай чурулга уран чүүлүнүң дугайында журналистер, критиктер, чогаалчылар чүүлдерни, очерктерни, чогаалдарны бижээн. А. Родионова «Надя дээр уруг чораан» деп шиини, Э. Паппиев «Уруг болгаш ивы» деп романны бижээн. Шииде ооң амыдыралының сөөлгү хүнүн көргүзүп турар. Ында мындыг одуруглар бар: «Надяның сөөлгү хүнү. А өрүшкүлү артын калган. Кызыгаар чок ак-көк далай дег ооң талантызы, уран чурулгазы, изиг чайның каан аяс хүнү. чыыт чайы дег кезээде артып калган. Уругнуң талантызы кижилерниң чүректерин хайныктырбышаан, Надя дугайында чаагай сактыышкыннарны арттырып, бо делегейге кударанчыг-даа бол, чаагай тураскаал боон чурттап, чайынналып чорзун!»

Надяның авазынга ооң уруунуң хөй-хөй үе-чергелери чагаалар бижиирин үргүлчүлевишаан. Оларның хөй нуруузу: «Надя мээң чүрээмге кезээ мөңгеде чурттап артар, ооң чалаттынган салым-чаяанынга мөгейип тур мен» деп, бижип турарлар. Ол ындыг болур-даа ужурлуг.

С. ШОЙГУ,
журналист.

ЧУРУКТАРДА: Надя 16 харлыында Ленинградка чораан үези (үстүнде). Адаанда: (солагай талазындан) Надя авазы Ажыкмаа, ачазы Рушев-биле кады он харлыында Москвага бо чурукту тырттырган.

СЭТА-НЫҢ СПОРТЧУ МЕДЭЭЛЕРИ

СТАРТТА — КЫСТАР

НАМАНГАН. (СЭТА). Касансайда «Ленин юли» колхозтуң спорт баазазынга эрткен Узбекистанның көдээ херээженнериниң дөрткү спартакиадазынга 300 спортчулар стартче үнген, ол мурнунда эрткен ындыг маргылдаага турганындан дыка хөй.

Бир эвес баштайгы спартакиадага спорттуң чүгле дөрт хевиринге маргылдаалар болган болза, бо удаада оларның саны тос четкен, ооң иштинде ГТО-нуң маргылдаалары база кирген.

Чадаг-тергежилер бир-ле дугаарында маргышкан. Спорттуң үш мастери кирип турар Ферганаң командазы аңаа тиилекчи болган.

Команда аайы-биле ниити бирги черни Андижанның көдээ спортчулары, ийигизин — Кара-Калпак автономнуг республиканың командазы ээлээн.

27 ХЕВИРГЕ

ОРДЖОНИКИДЗЕ. (СЭТА-ның корр. В. Шанаев). Соңгу Осетияның чедиги чайгы спартакиадазының байырлыг ажыдыышкыны республика стадионунга болган. Бүгү хоорайларның, районнарның, ырак суурларның шилиндек командалары, спорттуң хоочуннары, күш-культура шимчээшкининиң активчилери хөй көрүкчүлерниң мурну-биле чыскаалдыг эрткен. Күш-культура болгаш спорттуң соңгу-осетин комитединиң даргазы К. Датриев спартакиаданы ажыдып тура, финал маргылдаалар республиканың күш-культуржуларының болгаш спортчуларының чедиишкиннериниң көрүлдези, байырлалы болур деп чугаалаан.

Сөөлгү ийи чылда Соңгу Осетияның күш-культура коллективтеринге чүс хире мастерлерни белеткээн, ССРЭ-ниң, Европаның болгаш делегей чемпионаттарынга автономнуг республиканың спортчулары 29 алдын, 9 мөңгүн, 2 хүлер медальдарны чаалап алган.

Соңгу Осетияның бо чылдагы спартакиадазы эң-не хөй киржикчилиг болур. Стартаже 80 муң кижи үнген. Маргылдаалар спорттуң 27 хевирлеринге эртип турар. Спартакиаданың программазынга бут бөмбүү, ча адары, уран гимнастика бир-ле дугаар кирген.

МААДЫРГА ТУРАСКААТКАН

ГРОДНО. (СЭТА-ның корр. К. Болотевич). Маңаа боксёрларның бүгү-эвилел маргылдаазы болуп эрткен, ону Ада-чурттуң Улуг дайынының эгезинде бо белорус хоорайның чоогунга өлүрткен, кызыгаар заставазының начальниги Совет Эвилелиниң Маадыры лейтенант В. Усовка тураскааган. Ук маргылдаалар он бирги удаа эртип турар. Бо чылын аңаа эң-не хөй — ийи чүс ажыг спортчу киришкен, олар бүгү эвилелдешкен республикалардан болгаш поляк хоорай Белостоктан келгеннер.

Ук маргылдааларга тиилекчи болганнар: А. Субботин (Красноярск), А. Иванов (Вильнюс), Ф. Новик (Гродно), Н. Алмакаев (Астрахань), М. Кондалев (Горький), М. Кобылевский, Т. Куятинов, Л. Малый (үжээлээ Минскиден), В. Телегин (Тамбов), Г. Толмачев (Нарва), В. Кучук (Гродно).

Он беш боксер спорт мастериниң нормаларын күүседип алган.

«ООЖУМ ОКЕАН» КУБОК ДЭЭШ

ВЛАДИВОСТОК. (СЭТА). «Оожум океан» кубок дээш судомоделистерниң бүгү-эвилел маргылдаазы Владивостокка бешки удаа эрткен. Хабаровск болгаш Красноярск крайларның, Кемерово, Горький областарның, Узбек ССР-ниң спортчулары приморжуларның аалчылары болган.

Олар жюриге болгаш хөй санныг көрүкчүлерге яхталарның болгаш шериг корабльдериниң он-он модельдерин бараалгадып көргүскен.

Үш хүн болган демиселдиң түңнелинде бирги черни маргылдаа [illegible] черниң шөл телээзин алган.

Владивосток чурттуг делегей чергелиг мастер В. Субботин чедиишкинниг болган. Ооң чогааткан ээр хүртүлүг болгаш одаар чүүлү иштинге кывар шимчедикчилиг модель-хеме рекордчу ажыглыгзэшкинин — шакта 200 километрни эртип шыдаарын көргүскен.

ОЗАЛ-ОНДАК БОЛДУРБАС ДЭЭШ

Транспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырары — КАИ ажылдакчыларының, оон хөй-ниити дузалакчыларының, эки тура улусчу дружиналарның хүн бүрү ажылында чугула черни ээлеп турар. Автооруктарга транспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле орук шимчээшкининиң дүрүмнерин хажыдар, транспорт озал-ондаан болдурар чоруктар-биле демиселди хөй-ниитини киириштирип турбаш, бүгү талалыг күштелдирер. Бо сорулгачың күүселдезин херек кырынга чедип алыры эң-не чугула. Бир эвес орук шимчээшкининиң дүрүмнерин чолаачы-даа, чадаг-даа кижилер хажык чок сагыыр болза, оруктарга транспорт озал-ондаазы чайладып болур.

Транспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле ажылдарны чогуур черлер сөөлгү үеде элээн күштелдирген. Чогуур хемчеглер доктаамал алдынып турза-даа, республиканың оруктарынга орук-транспорт озал-ондаа болур чоруктарның саны шоолуг-ла эвээжевейн турар. Автоаварияларның болуп турарының кол чылдагааны болза, транспорт башкарган чолаачыларның кудумчу шимчээшкининиң чурумун каржызы-биле хажытканында ийик-пе азы чамдык таварылгада транспортту харын-даа ээрик башкарып чорааанында болуп турар.

Бо чылдың апрельдиң төнчүзүнде «Трансельхозтехниканың» Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы О. Даш Чадаана — Хандагайты оруунга бензин сөөртүр ГАЗ-53 автомашинаны ээрик башкарып чорааш, ооң чорууун дүргедеткеш, машиназын аңдарган. Ол күрүнеге 1668 рубль түңнүг кохаралды чедирген. Ол-ла хүн «Трансельхозтехниканың» Кызылда транспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы П. Казанцев Кызыл — Бүрен-Бай-Хаак оруунга орук шимчээшкининиң чурумун хажыткаш, орук-транспорт озал-ондаан кылган. Түңнелинде пассажирлерниң ийизи аар кемдээн болгаш бирээзи өлген. Орук-транспорт шимчээшкининиң чурумун хажыдар болгаш транспортту ээрик башкарар чорук кандыг түңнелге чедирип болурун үстүнде ийи чижек тода көргүзүп турар-дыр.

Чамдык автобүдүрүлге, албан организация черлериниң удуртукчулары инженер-техниктиг ажылдакчылары чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирериниче, оларның ажылын доктаамал контрольдаарыныче, профилактиктиг хемчеглер чорударыныче шоолуг-ла кичээнгей салбайн турар. Автобүдүрүлгелерде болгаш албан организация черлеринде чолаачыларның орукче үнериниң болгаш машиназын гаражка тургузарының мурнунда автомашиналарның техниктиг байдалының хыналдазын доктаамал чорудар айтырыг ам-даа чедир шиитпирлеттинмейн турар. Кызыл болгаш Чадаана хоорайларының транспорт бүдүрүлгелеринде, Кызылдың «Сельхозтехника» каттыжыышкынында чолаачылар ортузунга орук-транспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруунга хамаарыштыр профилактиктиг ажылдар кончуг кошкак тургустунган.

Бо чылдың апрельде Кызылдың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының чолаачызы Ч. Долзат УАЗ-452 автомашинаны башкарып чорааш, орук-транспорт озал-ондаан кылган. Автоаварияның түңнелинде чолаачы биле пассажир өлген. Бо транспорт озал-ондааның болганының кол чылдагааны — автомашинаның техниктиг байдалының хыналдазын чогуур ёзу-шаанда чорутпаанында. Оруктарга болуп турар транспорт озал-ондаан чайладып болурунуң бүгү-ле аргалары бар. Ону чедип алыр сорулга-биле чолаачы орукче үнүптериниң мурнунда транспорттуң техниктиг байдалының хыналдазын шыңгыы чорудар, чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын бүгү талалыг күштелдирер херек, орук-транспорт шимчээшкини-биле холбашкан чаңгыс-даа таварылганы кичээнгейге албайн барып болбас база ол ышкаш орук озал-ондаан чайладыры-биле профилактиктиг ажылдарны автобүдүрүлге черлеринге күштелдирери чугула.

И. ОЛДЫРЕВ.

СОНУУРГАКТАРГА

Модалар музейи

Австрияның найысылалы Венада кижи кайгап ханмас солун чүүлдер, тураскаалдар-ла элбек. Хоорайның музейлериниң аразында мода музейи база онзаланып турар.

Ук музейде 14 муң ажыг янзы-бүрү экспонаттар бар. Оларның колдуузу-ла делегейниң аңгы-аңгы чурттарының болгаш улустарының хеп-сыны боор турар. Бистиң эраның сөөлгү үш чүс чылдарында чурттарның болгаш улустарның амыдырал байдалын көргүскен хеп-сын эң көскү.

Музейниң бодунда байлак библиотека база бар. Ында 15 муң ажыг янзы-бүрү номнар болгаш журналдарда мода айтырыгларын тайылбырлап бижип турар. Венада мода школазы база бар.

Чыланнар дөгеленир чер

Кокпа оруктугаш мени демир-оруң шутумунуң кыдыынга эккелген. Орукту дургаар каш-ла базкаш, кайгаанымдан доктаап туруптум. Хүнге изип калган рельстерде ийи он хире чылан борбактажып алгылаан чытканнар.

Ооң соонда удаваанда ук чыланнар аастарын ажып, баштарын көдүрүп келдилер. Ыракта демир-орук составының даажы дыңналган.

Поезд кестү хонуп келген. Ол дүргедевишаан, чыланнарга чоокшулап келген. Шак-ла ынчан чыланнар рельстерден ыңай-ла болганнар. Поезд рельстер кыры-биле секунда-даа четпээнде дагжап эрте берген, ынчалза-даа чаңгыс-даа чылан аңаа бастырбаан.

Сөөлгү вагон шимээн-даажыг эрте бээри билек, чыланнар база катап-ла рельстер кырынга чыгып келгеннер.

С. ИВАНОВ.

Камгалакчы ала-сааскан

Ровенщинада Набережное деп суурнуң чурттакчызы И. Нимчук мал фермазынга тудуг кылып турган. Ол хенертен кааргаан эткенин дыңнап каан. Ону топтап көөрге электри удазыннарында бора каарган астына берген болган. Күжүрнү электри тогу хапканы ол боор.

Капчаар чоор деп дузалаар аайын тыппайн турда, тока туттунган кааргаңың кырынга ужуп турган өөрүнүң аразындан бир ала-сааскан хенертен куду куштадырып баткаш, боду-биле демир удазында кааргааны черже адырып бадырган. Черге чедир ийи куш деңге келгеннер. Сааскан ужуп чоруй барган соонда, кааргаан балыглаңган даваннары-биле будукка ыңырып чадап шаг болган. Шак ындыг эдентиг солун таварылганың дугайын Украинада бир аныяктар солуну бижээн.

Телевидение

ИЮНЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Элээдилерниң чогаадыкчы ажылы».
11.25—«Талант». 4-кү сериязы — «Кол конструктор».
12.35—«Силерге, ада-иелер».
13.05—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
13.35—«Эки бараанарны хөйнү бүдүрер».
14.05—«Музейлерде, делгелге залдарында». «Ангола Улус Республиканың чурукчулары», «Корнелиу Бабтың ажылдарының делгелгези», «Р. Гуттузонуң чуруктарының делгелгези». Москвада делгелгелерден репортажтар.
16.45—«Кады ажылдажылга». Тележурнал.
17.15—«Пушкинге тураскааган». Литераторларның А. А. Фадеев аттыг Төп бажыңындан дамчыдылга.
18.30—«Дириг амытаннар делегейинде». Н. Н. Дроздов эрттирер.
19.30—Медээлер.
19.45—«Сэмбо». Мультфильм.
20.05—«Ыры-78».
20.35—Күрүнениң Евг. Вахтангов аттыг академиктиг театрының «Ситуация» деп фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. Автору — В. Розов.
22.30—«Үе». Информастыг программа.
23.00—«Салют, фестиваль!» Аныяктарга программа.
00.30—01.25—«Даштыкы эстрада аялгалары». Төнчүзүнде — Медээлер.

«ТЫВА СОВХОЗ ТУДУГ» каттыжыышкынының автобаазазынга бухгалтер, чолаачылар, автослесарьлар, автоэлектрик, моторист, жестянщик, чес дарганы, газ-биле дуңзаалаар кижи херегленнип турар.

Ажылдаар черинге чедир албан черниң автобузу-биле чоруур.

КЭЭР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Сукпак кудумчузу, 1. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының ындында. № 2 автобуска сөөлгү доктаар черге чедир чоруур.

АГААР

Бөгүн республикага бүргег, аязып турар хүн болур. Чамдык черлерге улуг эвес чаъс чаар, хаттың күжү секундада 7—12 метр, күштелгенде 20—25 метр чедер. Агаарның температуразы 13—18, чамдык районнарга 7—12 градус чылыг болур. Кызылга база бичии чаъс чаар, агаарның температуразы 14—16 градус чылыг. Дүне доңаттаар чадавас.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮНЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшыл — амыдырал» 10.00, 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Доктор Айболит» 9.50, 11.25 шактарда, «Хан төрел алышкылар» 13.00, 14.40, 17.30 шактарда, «Пекин кижи төрелгетенни дүвүреткен» 16.20 шакта, «Кажан сен чогунда» 19.20, 21.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Курорт ду[illegible]йында сактыышкын» 15.[illegible], 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Озорник» 13.00 шакта, «Кара хоорай» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хүлүмзүрү, чажыдым» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 17531. Чагыг № 161.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00569.